

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za fonetiku

Helena Pavković

**Fonološki uvjetovane glasovne promjene u osnovnoškolskim i
srednjoškolskim udžbenicima te priručnicima hrvatskoga jezika**

Diplomski rad

Mentor: doc.dr.sc. Jelena Vlašić Duić

Zagreb, ožujak, 2016.

PODACI O AUTORU

Ime i prezime: Helena Pavković

Datum i mjesto rođenja: 3. svibnja 1991., Zagreb

Studijske grupe i godina upisa: fonetika, kroatistika, 2009.

Lokalni matični broj studenta: 304477

PODACI O RADU

Naslov rada na hrvatskom jeziku: *Fonološki uvjetovane glasovne promjene u osnovnoškolskim i srednjoškolskim udžbenicima te priručnicima hrvatskoga jezika*

Naslov rada na engleskom jeziku: *Phonetic changes in primary school textbooks, secondary school textbooks and grammarbooks*

Broj stranica: 69

Broj priloga: 0

Datum predaje rada: 21. ožujka 2016.

Sastav povjerenstva koje je rad ocijenilo i pred kojim je rad obranjen:

- 1.
- 2.
- 3.

Datum obrane rada:

Ocjena:

Potpis članova povjerenstva:

Zahvala

Zahvaljujem mentorici Vlašić Duić na savjetima koje mi je davala tijekom izrade ovoga rada te obitelji, bliskim prijateljima i cimerici/veslačkoj partnerici na toleriranju svih onih dana kad sam bila nepodnošljiva zbog muke zvane „pisanje diplomskoga rada“.

Sadržaj

Uvod	1
Glasovne promjene (alternacije).....	1
Fonološki uvjetovane glasovne promjene	2
Terminologija	4
Osnovnoškolski udžbenici.....	4
Družijanić Hajdarević, Lugarić, Romić, Sykora-Nagy, <i>Riječi hrvatske 8: udžbenik hrvatskoga jezika za osmi razred osnovne škole</i>	4
Kovač, Jukić, Juričev-Dumpavlov, <i>Hrvatska krijesnica 8: udžbenik hrvatskoga jezika za 8. razred osnovne škole</i>	5
Rihtarić, Marijačić, <i>Volimo hrvatski! 8: udžbenik hrvatskoga jezika za osmi razred osnovne škole</i>	5
Razlike u terminologiji osnovnoškolskih udžbenika.....	6
Srednjoškolski udžbenici.....	7
Čubrić, <i>Učimo hrvatski jezik 1: udžbenik za 1. razred gimnazije</i>	7
Dujmović Markusi, Pavić-Pezer, <i>Fon-fon 1: udžbenik hrvatskoga jezika za 1. razred gimnazije</i> ..	7
Zrinjanin, <i>Hrvatski jezik 1: udžbenik za 1. razred četverogodišnjih strukovnih škola</i>	8
Razlike u terminologiji srednjoškolskih udžbenika.....	8
Priručnici	9
Težak, Babić, <i>Gramatika hrvatskoga jezika: priručnik za osnovno jezično obrazovanje</i>	9
Silić, Pranjković, <i>Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta</i>	9
Barić i sur., <i>Hrvatska gramatika</i>	10
Razlike u terminologiji priručnika.....	11
Objašnjenje i prikaz glasovnih promjena	13
Osnovnoškolski udžbenici.....	13
Družijanić Hajdarević, Lugarić, Romić, Sykora-Nagy, <i>Riječi hrvatske 8: udžbenik hrvatskoga jezika za osmi razred osnovne škole</i>	13
Kovač, Jukić, Juričev-Dumpavlov, <i>Hrvatska krijesnica 8: udžbenik hrvatskoga jezika za 8. razred osnovne škole</i>	15
Rihtarić, Marijačić, <i>Volimo hrvatski! 8: udžbenik hrvatskoga jezika za osmi razred osnovne škole</i>	17
Razlike u objašnjenju i prikazu u osnovnoškolskim udžbenicima	21
Srednjoškolski udžbenici.....	25
Čubrić, <i>Učimo hrvatski jezik 1: udžbenik za 1. razred gimnazije</i>	25
Dujmović Markusi, Pavić-Pezer, <i>Fon-fon 1: udžbenik hrvatskoga jezika za 1. razred gimnazije</i> ..	27
Zrinjanin, <i>Hrvatski jezik 1: udžbenik za 1. razred četverogodišnjih strukovnih škola</i>	30
Razlike u objašnjenju i prikazu u srednjoškolskim udžbenicima	32

Priručnici	38
Težak, Babić, <i>Gramatika hrvatskoga jezika: priručnik za osnovno jezično obrazovanje</i>	38
Silić, Pranjković, <i>Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta</i>	40
Barić i sur., <i>Hrvatska gramatika</i>	45
Razlike u objašnjenju i prikazu u priručnicima	48
Usporedba objašnjenja i prikaza u osnovnoškolskim i srednjoškolskim udžbenicima i priručnicima..	56
Jednačenje po zvučnosti	56
Jednačenje po mjestu tvorbe.....	57
Ispadanje (gubljenje) suglasnika	59
Zaključak	62
Sažetak rada i ključne riječi.....	63
Summary and key words	63
Literatura	64

Uvod

Tema ovog diplomskog rada bit će fonološki uvjetovane glasovne promjene, (jednačenje po zvučnosti, jednačenje po mjestu tvorbe i ispadanje suglasnika). Navedena tema proučit će se u trima osnovnoškolskim (Družijanić Hajdarević, Lugarić, Romić, Sykora-Nagy, *Riječi hrvatske* 8; Kovač, Jukić, Juričev-Dumpavlov, *Hrvatska krijesnica* 8; Rihtarić, Marijačić, *Volimo hrvatski!* 8) i trima srednjoškolskim udžbenicima (Čubrić, *Učimo hrvatski jezik 1*; Dujmović Markusi, Pavić-Pezer, *Fon-fon 1*; Zrinjanin, *Hrvatski jezik 1*) te u trima gramatikama hrvatskoga jezika (Težak, Babić, *Gramatika hrvatskoga jezika: priručnik za osnovno jezično obrazovanje*; Silić, Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*; Barić i sur., *Hrvatska gramatika*). Navedeni udžbenici u trenutnoj su službenoj uporabi, propisalo ih je Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta.

Promatrat će se razlike u terminologiji te objašnjenja i prikaz glasovnih promjena u ranije navedenim izvorima. Proučit će se u kojoj se mjeri te tri glasovne promjene međusobno razlikuju ovisno o autorovim gledištima, koliko je riječ samo o terminoloških razlikama, a koliko se pojedine promjene zaista drugačije opisuju. Promatrane će glasovne promjene biti grupirane u tri skupine (osnovnoškolski udžbenici, srednjoškolski udžbenici i priručnici). Te će se razlike najprije uspoređivati unutar svake skupine pojedinačno, a na kraju će ukratko biti prikazana i usporedba cjelokupnog proučavanog materijala.

Glasovne promjene (alternacije)

Različiti izvori nude različite definicije glasovnih promjena, to jest alternacija. Pogledajmo samo neke od njih. Za početak jedna iz nešto starijeg izvora. Simeon (1969: 53) kaže da je to „svaka pravilna zamjena jednoga glasa drugim, tj. promjena glasova u raznim oblicima jedne te iste osnove ili afiksa riječi (u raznim njezinim oblicima i izvedenicama)“. Trask (2005: 28) alternacije definira kao „mijenjanje fonetskog sastava jezičnog elementa, ovisno o mjestu njegove promjene“. U *Velikom školskom leksikonu* pod natuknicom glasovnih promjena očekivano nailazimo na dosta jednostavno objašnjenje: „promjene koje se događaju u riječima kada se nađu zajedno dva glasa različita prema nekom kriteriju (npr. prema zvučnosti) ili se teži lakšem izgovoru“. Na *Hrvatskom jezičnom portalu* pod natuknicom

alternacija uz kvalifikator *lingv.* nalazimo samo „promjena“. Anić i Goldstein (2004: 122) asimilaciju određuju kao „jednačenje glasova prema nekom obilježju artikulacije“.

Autorice Rihtarić i Marijačić u svome udžbeniku *Volimo hrvatski!* objašnjenje glasovnih promjena daju na način koji se i očekuje od osnovnoškolskih udžbenika: kroz priču i opis. Pomalo netipično, glasovne promjene na početku uspoređuju s kameleonima nadovezujući se time na ranije ispričanu priču *Kameleoni pričaju kožom*. Kao i kameleoni, i glasovi imaju različita svojstva te se i oni zbog svoje različitosti prilagođavaju jedan drugome i mijenjaju se. „Kad se jedan pored drugoga nađu glasovi različitih svojstava, dolazi do glasovnih promjena radi lakšega izgovora“ (Rihtarić – Marijačić 2014: 19). Pritom se „jedan glas može zamijeniti drugim ili se glasovi mogu umetati, stapati, jednačiti ili gubiti“.

Težak i Babić (2000: 62) ne daju tipičnu definiciju glasovnih promjena, nego ih u čitavom jednom kraćem odlomku opisuju. Rečenica koja bi najbliže obuhvaćala njihovu srž bila bi sljedeća: „Katkad bi se u takvim glasovnim skupovima našla u neposrednom susjedstvu dva glasa različita po zvučnosti i tvorbi, pa ta različitost dovodi do različitih promjena: neki se glasovi mijenjaju, neki se gube, između nekih se umeće novi glas i slično.“ Silić i Pranjković (2007: 23) za definiranje glasovnih promjena važnijom smatraju informaciju o mjestu gdje te promjene nastaju pa tako kažu da se glasovnim promjenama tradicionalno nazivaju promjene do kojih dolazi „na granicama sloga, ali i na granici morfema i osnove i na granici osnove i morfema te na granici riječi i riječi kad se na njima pojave raspodjele fonema koje im ne odgovaraju“. Napokon, Barić i suradnici (2005: 76) definiraju ih ovako: „Promjene u fonemskom sastavu morfema očituju se kao alternacije (zamjenjivanja) pojedinačnih fonema i fonemskih skupova u morfemima“.

Fonološki uvjetovane glasovne promjene

Prema Trasku (2005: 28) fonološki uvjetovane glasovne promjene one su koje su ovisne o položaju fonema u riječi. Razlika između fonološki i morfološki uvjetovanih alternacija jest „u tomu što su prve zadane pravilima o razdiobi fonema i obuhvaćaju sav jezični materijal, dok su druge uvjetovane morfološkim i tvorbenim pravilima pa obuhvaćaju samo određene kategorije“ (*ibid.*).

Od proučavanih devet izvora, u samo dva se od njih istraživane tri glasovne promjene upravo tako imenuju – *fonološki uvjetovanim glasovnim promjenama (Fon-fon 1)*, odnosno *fonološki uvjetovanim alternacijama (Hrvatska gramatika)*. Evo kako ih ti izvori prikazuju:

„Sam naziv fonološki upućuje nas na fonem. Do glasovne promjene dolazi zbog prirode fonema (zvučnost, mjesto tvorbe) ili zbog raspodjele fonema unutar riječi. Stoga toj skupini pripadaju jednačenja glasova (po zvučnosti i po mjestu tvorbe) te ispadanje (gubljenje) glasova“ (Dujmović Markusi – Pavić-Pezer 2014: 49).

Prema vrsti promjene u fonemskom sastavu morfema razlikuju se dvije vrste alternacija fonema:

1. alternacije fonema uvjetovane položajem fonema u riječi [...] (fonološki uvjetovane alternacije),
2. alternacije fonema uvjetovane morfološkim i tvorbenim kategorijama (morfološki uvjetovane alternacije) (Barić i sur. 2005: 76).

Iako Markovićeva *Hrvatska morfonologija* nije uzeta za detaljniju analizu u ovome radu, korisno je istaknuti autorovo viđenje fonološki uvjetovanih glasovnih promjena iz razloga što se uvelike razlikuje od svih dosad proučavanih. Naime, pod njima ne podrazumijeva samo istaknute tri glasovne promjene, kod Markovića je taj popis daleko duži. Uz tri neosporne glasovne promjene (koje on naziva: 1) jednačenjem konsonanata po zvučnosti, 2) jednačenjem konsonanata po mjestu tvorbe i 3) ispadanjem konsonanata), on ubraja još čak pet drugih promjena: 4) umetanje *j*, 5) umetanje *a*, 6) smjena *l* → *o*, 7) prijeglas, 8) smjena *ě* → *e*. Za fonološke glasovne promjene kaže kako su uvjetovane fonološki što u okviru morfonologije znači da su uvjetovane obilježjima glasova (fonova) koji dolaze u dodir – njihovim istim, sličnim ili različitim artikulacijskim svojstvima – ili slogovnim ustrojem. Fonološke su promjene „potpuno produktivne, govornici ih redovito, automatski, beziznimno i potpuno nesvjesno provode uvijek, u svim govornim stilovima i pri svakome tempu, u svim riječima, uključujući one koje nikad nisu čuli i – načelno, odnosno u prototipnim slučajevima – neovisno o naravi morfskoga šava“ (*op. cit.* str. 30.). Za razliku od fonoloških, morfološke glasovne promjene uvjetovane su „posve određenim obličnim i tvorbenim okružjima u kojima se glas u morfu nađe“ (*ibid.*).

Terminologija

U ovome će se dijelu rada proučavati nazivi kojima se autori koriste u svojim udžbenicima i jezičnim priručnicima. Promatrat će se za koje su se nazive pojedini autori odlučili pri imenovanju glasovnih promjena, a za koje pri njihovu objašnjavanju; preferiraju li hrvatske ili internacionalne izraze za vrste glasova i slično.

Osnovnoškolski udžbenici

Za svrhu izrade ovoga rada uzeta su ranije navedena tri osnovnoškolska udžbenika (*Riječi hrvatske 8*, *Hrvatska krijesnica 8* i *Volimo hrvatski! 8*). Odabrani su upravo ovi udžbenici jer se želi ispitati trenutno stanje u osnovnoškolskim udžbenicima (sva su tri udžbenika u trenutnoj uporabi u osnovnim školama).

Družijanić Hajdarević, Lugarić, Romić, Sykora-Nagy, *Riječi hrvatske 8*: udžbenik hrvatskoga jezika za osmi razred osnovne škole

U ovome udžbeniku autorice promatrane tri glasovne promjene imenuju *jednačenjem po zvučnosti*, *jednačenjem po mjestu tvorbe* i *ispadanjem (gubljenjem) suglasnika*. Kad prikazuju jednačenje po zvučnosti, govore o zvučnim i bezvučnim zatvornicima. U prikazu jednačenja po mjestu tvorbe autorice koriste hrvatske termine: *zubnik*, *jedrenik*, *nepčanik* i *dvousnenik*. Iako u samome nazivu posljednje od ovih triju glasovnih promjena autorice razlikuju ispadanje od gubljenja, u prikazu promjene ne ističu nikakvu razliku među njima, dapače, u oba slučaja (dva ista suglasnika i dva slična suglasnika) govore o ispadanju dok gubljenje ni ne spominju.

Kovač, Jukić, Juričev-Dumpavlov, Hrvatska kriješnica 8: udžbenik hrvatskoga jezika za 8. razred osnovne škole

Autorice ovog udžbenika odlučuju se za termin *glasovi* te promatrane tri glasovne promjene objedinjuju pod naslovom *Jednačenje i ispadanje glasova* pa sukladno tome promjene nazivaju *jednačenjem glasova po zvučnosti, jednačenjem glasova po mjestu tvorbe i ispadanjem glasova*. U jednom od ranijih poglavlja koje je izravno povezano s ovim (*Podjela glasova po mjestu tvorbe i zvučnosti*) koriste se terminom *glasovi*, ali i *suglasnici*, a prilikom izrade tablice podjele suglasnika po mjestu tvorbe rabe hrvatske izraze (*dvousnenici, zubnousnenici, zubnici, desnici, nepčanici i jedrenici*).

Rihtarić, Marijačić, Volimo hrvatski! 8: udžbenik hrvatskoga jezika za osmi razred osnovne škole

Autorice ovog osnovnoškolskog udžbenika također su se odlučile za termin *glasovi* pa, sukladno tome, nazivi promatranih triju glasovnih promjena glase: *jednačenje glasova po zvučnosti, jednačenje glasova po tvorbenome mjestu i gubljenje glasova*. To nije neočekivano budući da je riječ o udžbeniku za osnovnoškolsko obrazovanje. Jedina „netipičnost“ u ovim nazivima bila bi u slučaju druge navedene promjene jer će se u literaturi češće pronaći sintagma s imeničkim atributom koja glasi *mjesto tvorbe*, a ne *tvorbeno mjesto*. U opisu jednačenja glasova po zvučnosti koriste termine *zvučni* i *bezvučni glas*. Kad objašnjavaju jednačenje glasova po tvorbenome mjestu koriste hrvatske termine pa tako govore o *nepčanicima* i *nepčanicima*, *zubnicima*, *jedreniku* i *usnenicima*. Što se posljednje od proučavanih triju promjena tiče, neobično je što autorice kroz tekst sve vrijeme koriste termin *gubljenje glasova*, a u primjerima se, na samome kraju prikaza, odlučuju za sintagmu *gubljenje suglasnika*. Vidljivo je inzistiranje na hrvatskim, a ne internacionalnim izrazima.

Razlike u terminologiji osnovnoškolskih udžbenika

Izvor	Terminologija
DRUŽIJANIĆ HAJDAREVIĆ, Ela, LUGARIĆ Zorica, ROMIĆ Zrinka, SYKORA-NAGY Lidija (2014) <i>Riječi hrvatske 8: udžbenik hrvatskoga jezika za osmi razred osnovne škole</i> . Zagreb: Profil.	Jednačenje po zvučnosti Jednačenje po mjestu tvorbe Ispadanje (gubljenje) suglasnika
KOVAČ, Slavica, JUKIĆ Mirjana, JURIČEV-DUMPAVLOV, Meri (2014) <i>Hrvatska krijesnica 8: udžbenik hrvatskoga jezika za 8. razred osnovne škole</i> . Zagreb: Ljevak.	Jednačenje glasova po zvučnosti Jednačenje glasova po mjestu tvorbe Ispadanje glasova
RIHTARIĆ, Anđelka, MARIJAČIĆ, Marina (2014) <i>Volimo hrvatski! 8: udžbenik hrvatskoga jezika za osmi razred osnovne škole</i> . Zagreb: Profil.	Jednačenje glasova po zvučnosti Jednačenje glasova po tvorbenome mjestu Gubljenje/ ispadanje glasova

Iako nisu drastične, razlike među nazivima su prisutne. Tako će prva proučavana promjena u *Riječima hrvatskim 8* glasiti *jednačenje po zvučnosti*, a u druga dva udžbenika *jednačenje glasova po zvučnosti*, dakle u prvome se udžbeniku izostavlja samo sastavnica koja se promjenom jednači. I u slučaju druge glasovne promjene autorice ostaju dosljedne kad je riječ o izostavljanju sastavnice koja se jednači pa tako naziv promjene glasi *jednačenje po mjestu tvorbe*. U *Hrvatskoj krijesnici 8* autorice su se odlučile za *jednačenje glasova po mjestu tvorbe*, dok na jedinu neobičnost nailazimo u udžbeniku *Volimo hrvatski! 8* gdje se koristi netipičan termin *tvorbeno mjesto* pa tako naziv promjene glasi *jednačenje glasova po tvorbenome mjestu*. I u slučaju treće glasovne promjene, prisutne su razlike u terminologiji. Tako će u *Riječima hrvatskim 8* njezin naziv biti *ispadanje (gubljenje) suglasnika* (što je zapravo prvi put da se u tome udžbeniku imenuje što se konkretno mijenja u glasovnoj promjeni – *suglasnici*), u iduća se dva udžbenika autorice odlučuju za termin *glasovi* te je stoga u *Hrvatskoj krijesnici 8* naziv promjene *ispadanje glasova*, a u *Volimo hrvatski! 8* *gubljenje glasova*, odnosno *ispadanje glasova* (iako realno, autorice ne prave jasnu razliku među njima).

Srednjoškolski udžbenici

Kao što je u uvodu istaknuto, odabrana su tri srednjoškolska udžbenika (*Učimo hrvatski jezik 1*, *Fon-fon 1*, *Hrvatski jezik 1*). Kao i kod osnovnoškolskih udžbenika, i ovdje se inzistiralo na aktualnosti te se i ova tri udžbenika trenutno mogu naći na školskim klupama hrvatskih srednjih škola. Uzeta su dva udžbenika za gimnazije i jedan za strukovne škole kako bi se vidjelo postoje li razlike u gradivu između gimnazijskih udžbenika i onih za strukovne srednje škole te ako postoje, što je to što čini najveću razliku među njima.

Čubrić, *Učimo hrvatski jezik 1: udžbenik za 1. razred gimnazije*

Autorica ovog srednjoškolskog udžbenika koristi termin *glasovi* u svim trima glasovnim promjenama, stoga one glase: *jednačenje glasova po zvučnosti*, *jednačenje glasova po mjestu tvorbe* i *gubljenje i ispadanje glasova*. Na prvi pogled može djelovati neobično autoričino korištenje sastavnog, a ne rastavnog veznika pri imenovanju posljednje glasovne promjene, no i za to postoji objašnjenje. Za razliku od ostalih udžbenika, autorica u ovome razlikuje gubljenje od ispadanja. Navodi kako se gubljenje događa kad se zbog glasovnih promjena ili tvorbe riječi zajedno nađu dva jednaka zatvornika pa se pritom jedan gubi. Za razliku od toga, ispadanje se odnosi na ispadanje jednog od dvaju različitih zatvornika. U objašnjenju ovih triju promjena koristi izraze *glas*, *suglasnik* i *zatvornik*.

Dujmović Markusi, Pavić-Pezer, *Fon-fon 1: udžbenik hrvatskoga jezika za 1. razred gimnazije*

Fonološki uvjetovane glasovne promjene naslov je koji objedinjuje promatrane tri glasovne promjene. To je nešto na što ne nailazimo u ostalim udžbenicima, pa ni u nekim priručnicima hrvatskoga jezika (samo u *Hrvatskoj gramatici*). Što se terminologije samih naziva promjena tiče, autorice se odlučuju za izraz *glasovi* te stoga nazivi promjena glase: *jednačenje glasova po zvučnosti*, *jednačenje glasova po mjestu tvorbe* i *ispadanje (gubljenje) glasova*. No, u prikazu i objašnjenju promjena uz izraz *glas* podjednako često koriste i izraz

suglasnik. U prikazu jednačenja po mjestu tvorbe koriste hrvatske izraze: *zubnik*, *nepčanik*, *usnenik* i *jedrenik*.

Zrinjanin, Hrvatski jezik 1: udžbenik za 1. razred četverogodišnjih strukovnih škola

Za razliku od prethodnoga udžbenika, u ovome autorica ne izdvaja posebno ove tri glasovne promjene, nego ih jednostavno navodi u nizu s ostalim promjenama. Upotrebljava termin *suglasnici* pa tako primjerice u prikazu jednačenja po zvučnosti govori o *zvučnim* i *bezvučnim suglasnicima*. Što se pak samih naziva promjena tiče, kad imenuje jednačenja, čini to bez definiranja što se to točno jednači pa su tako nazivi jednostavno *jednačenje po zvučnosti* i *jednačenje po mjestu tvorbe*, dok posljednju promjenu naziva *ispadanje suglasnika* i *gubljenje suglasnika*, pri čemu u oba slučaja podrazumijeva dodir dvaju istih suglasnika, tj. drugim riječima – ne praveći razliku među njima.

Razlike u terminologiji srednjoškolskih udžbenika

Izvor	Terminologija
ČUBRIĆ, Marina (2014) <i>Učimo hrvatski jezik 1: udžbenik za 1. razred gimnazije</i> . Zagreb: Školska knjiga.	jednačenje glasova po zvučnosti jednačenje glasova po mjestu tvorbe gubljenje i ispadanje glasova
DUJMOVIĆ MARKUSI, Dragica, PAVIĆ-PEZER, Terezija (2014) <i>Fon-fon 1: udžbenik hrvatskoga jezika za 1. razred gimnazije</i> . Zagreb: Profil.	jednačenje glasova po zvučnosti jednačenje glasova po mjestu tvorbe ispadanje (gubljenje) glasova
ZRINJANIN, Snježana (2014) <i>Hrvatski jezik 1: udžbenik za 1. razred četverogodišnjih strukovnih škola</i> . Zagreb: Alfa.	jednačenje po zvučnosti jednačenje po mjestu tvorbe ispadanje/ gubljenje suglasnika

Kao ni u slučaju osnovnoškolskih udžbenika, razlike u nazivlju nisu velike. Za početak, bitno je istaknuti da je *Fon-fon 1* jedini od svih proučavanih udžbenika (osnovnoškolskih i srednjoškolskih) u kojemu se ove tri glasovne promjene objedinjuju pod nazivom *fonološki uvjetovanih glasovnih promjena*. U *Učimo hrvatski 1* i u *Fon-fon 1* prva se glasovna promjena imenuje jednako – *jednačenje glasova po zvučnosti*. U *Hrvatski jezik 1* izostavlja se objekt jednačenja pa tako naziv promjene glasi *jednačenje po zvučnosti*. Isti je slučaj prisutan i po pitanju druge proučavane promjene. Prva dva udžbenika nazivaju je *jednačenjem glasova po mjestu tvorbe*, a u trećemu se ona naziva *jednačenjem po mjestu tvorbe*. Za posljednju promjenu koriste se isti izrazi u svim trima udžbenicima, no to ne znači da pritom u svakome od njih pojedini izraz označava istu promjenu. Tako će se u *Učimo hrvatski 1* ona zvati *gubljenje i ispadanje glasova* i to će biti jedini udžbenik koji zaista pravi razliku među njima. U *Fon-fon 1* i u *Hrvatski jezik 1* koristili su se termini *ispadanje* i *gubljenje glasova*, no među njima nije zaista postojala jasna razlika.

Priručnici

Težak, Babić, Gramatika hrvatskoga jezika: priručnik za osnovno jezično obrazovanje

U svakoj od promatrane tri glasovne promjene autori su se odlučili za drugačiji naziv. Tako će se po zvučnosti jednačiti *šumnici* pa će naziv glasovne promjene glasiti *jednačenje šumnika po zvučnosti*, po mjestu tvorbe jednačit će se *glasovi* stoga će naziv glasovne promjene biti *jednačenje glasova po mjestu tvorbe*, dok će se gubiti *suglasnici* pa će sukladno tome naziv promjene biti *gubljenje suglasnika*.

U prikazu jednačenja šumnika po zvučnosti i dalje se kroz tekst govori o *šumnicima* koji se kasnije dijele na *zvučnike* i *bezvučnike*. Pod glasovima koji se mijenjaju u jednačenju glasova po mjestu tvorbe autori razumijevaju *šumnike* *s*, *z*, *h* i *zvonačnik* *n*. U objašnjenju glasovne promjene gubljenja suglasnika autori se koriste terminom *zatvornici*, a kad spominju glasove *d* i *t* izrazom *zapornici*. Vidljivo je da Težak i Babić u svojoj gramatici inzistiraju na hrvatskim nazivima za vrste glasova (*šumnik*, *zvonačnik*, *nepčanik*, *nosnik*, *usnenik*, *jedrenik*).

Silić, Pranjković, Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta

Nakon nekoliko uvodnih rečenica poglavlja o glasovnim promjenama, autori upozoravaju na termine kojima će se koristiti pri prikazu glasovnih promjena: „Odsad ćemo se umjesto pojma 'fonem' služiti pojmom 'glas', pa onda i pojmovima 'samoglasnik' i 'suglasnik'.“ Na takvu metajezičnu opasku ne nailazimo u ostalim priručnicima. Prvu proučavanu glasovnu promjenu autori nazivaju *izjednačivanjem ili asimilacijom po zvučnosti*. Drugu vrstu jednačenja imenuju *izjednačivanje ili asimilacija po mjestu izgovora*. Sintagma *mjesto izgovora* netipična je te se umjesto nje češće koristi izraz *mjesto tvorbe*. Posljednju promjenu čak i ne nazivaju posebnim imenom, nego samo u tekstu kažu kako se dva suglasnika *stapaju* u jedan ili jedan suglasnik *ispada*. Za razliku od Težaka i Babića, kod Silića i Pranjkovića vidljivo je da se autori ne odlučuju za isticanje samog naziva vrste glasova koji sudjeluju u promjeni. Tako ne ističu ni da je riječ o šumnicima, ni konsonantima pa ni samo glasovima, nego naprosto izostavljaju taj dio imenujući promjene *izjednačivanjem ili asimilacijom po zvučnosti* odnosno *po mjestu izgovora*.

U prikazu asimilacije po zvučnosti autori koriste termine *zvučni* i *nezvučni suglasnici* što je dosta rijedak slučaj jer se većinom koristi naziv *bezvučni* suglasnici. No i za taj postupak autori daju obrazloženje: „Isto ćemo se tako umjesto pojma 'bezvučni suglasnik' služiti pojmom 'nezvučni suglasnik'. Prisutnost se naime svojstva glasa označava sa 'da', koje se ne bilježi, a neprisutnost sa 'ne', koje se bilježi.“ Vezano uz asimilaciju po mjestu izgovora, rabe izraze: *nepčani* (palatalni) i *nenepčani* (nepalatalni) suglasnici.

U ovoj, kao i u Barićevoj gramatici prisutno je korištenje kosih (fonološka transkripcija) i uglatih zagrada (fonetska transkripcija). Ne iznenađuje što one nisu prisutne u Težak-Barićevoj gramatici s obzirom na to da je pisana za osnovnoškolce.

Barić i sur., Hrvatska gramatika

Od odabranih priručnika jedino se u ovoj gramatici promatrane tri glasovne promjene posebno izdvajaju na način kako je istaknuto u samome naslovu rada, a to je *fonološki uvjetovane alternacije* (s razlikom što se u naslovu ovoga rada koristi termin *glasovne promjene*). Prva se promjena naziva *jednačenje suglasnika po zvučnosti*, druga *jednačenje suglasnika po mjestu tvorbe*, a posljednja *ispadanje (gubljenje) suglasnika*.

Kad je riječ o jednačenju po zvučnosti, autori razlikuju dva moguća smjera odvijanja promjene pa tako prijelaz bezvučnih suglasnika u zvučne nazivaju *ozvučivanjem*, a suprotnu promjenu prelaska zvučnih suglasnika u bezvučne *obezvučivanjem*. Kod Težaka i Babića suglasnik se *gubi*, kod Silića i Pranjkovića on *ispada* ili se dva suglasnika *stapaju* u jedan. Barić i suradnici koriste obje mogućnosti te posljednju promjenu nazivaju *ispadanjem* ili *gubljenjem* suglasnika.

Razlike u terminologiji priručnika

Izvor	Terminologija
TEŽAK, Stjepko, BABIĆ, Stjepan (2005) <i>Gramatika hrvatskoga jezika: priručnik za osnovno jezično obrazovanje</i> . Zagreb: Školska knjiga.	jednačenje šumnika po zvučnosti jednačenje glasova po mjestu tvorbe gubljenje suglasnika
SILIĆ, Josip, PRANJKOVIĆ, Ivo (2007) <i>Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta</i> . Zagreb: Školska knjiga.	izjednačivanje ili asimilacija po zvučnosti izjednačivanje ili asimilacija po mjestu izgovora stapanje suglasnika (dva ista) ili ispadanje suglasnika (dva različita) (nije jasno naznačen naziv promjene u obliku imenice, prisutan je samo glagolski oblik: „dva se suglasnika [...] stapaju u jedan“, i „suglasnik [...] ispada“)
BARIĆ, Eugenija i sur. (2005) <i>Hrvatska gramatika</i> . Zagreb: Školska knjiga.	jednačenje suglasnika po zvučnosti jednačenje suglasnika po mjestu tvorbe ispadanje (gubljenje) suglasnika

Prva se promjena u svim trima priručnicima imenuje malo drugačije. Težak i Babić inzistiraju na objektu jednačenja ističući da su *šumnici* ti koji se jednače pa tako naziv promjene glasi *jednačenje šumnika po zvučnosti*. Suprotno tome, Silić i Pranjković ne stavljaju posebnu važnost na isticanje što se točno jednači pa promjenu imenuju *izjednačivanje ili asimilacija po mjestu izgovora*. U *Hrvatskoj gramatici* nailazimo na

najuobičajeniji naziv – *jednačenje suglasnika po zvučnosti*. Prelazeći na drugu promjenu vidimo da ju Težak i Babić imenuju *jednačenjem glasova po mjestu tvorbe* odustajući pritom od prije korištenog izraza *šumnici*. Gramatika Silića i Pranjkovića razlikuje se od drugih priručnika po sintagmi *mjesto izgovora* za razliku od češće korištenog *mjesta tvorbe* pa tako naziv glasi – *izjednačivanje ili asimilacija po mjestu izgovora*. Barić i suradnici ostaju dosljedni svojim „klasičnim“ nazivima te promjenu nazivaju *jednačenjem suglasnika po mjestu tvorbe*. Također je bitno istaknuti da se jedino u Silić-Pranjkovićevoj gramatici prva i druga promjena nazivaju *izjednačivanjem* ili *asimilacijom*, dok se u svih ostalih osam izvora ona naziva *jednačenje*. Naziv zadnje proučavane promjene varira u svim trima udžbenicima. Težak i Babić jednostavno je imenuju *gubljenjem suglasnika*, Silić i Pranjković nikako ju ne imenuju, već jednostavno u tekstu kažu kako se dva ista suglasnika *stapaju* u jedan, a dok govore o suglasniku *t* u određenim skupovima, kažu kako on *ispada*. I naposljetku Barić i suradnici odlučuju se za termine *ispadanje* odnosno *gubljenje* suglasnika (pritom ih međusobno ne razlikujući).

Objašnjenje i prikaz glasovnih promjena

U ovoj će se cjelini rada naglasak stavljati na sam način obrade i prikaza glasovnih promjena. Promatrat će se što je posebno isticano u pojedinim izvorima, a što je stavljeno u drugi plan pa možda čak i zanemareno; koliko važnosti koji autori pridaju nabrajanju velikog broja primjera i iznimaka, a koji autori navode svega nekoliko primjera (ili nijedan). Uspoređivat će se sam način definiranja promjena, ali i šira slika različitih autorovih viđenja glasovnih promjena. Obraćat će se pažnja i na moguće propuste i nedostatke i nastojat će se dati vlastito rješenje na uočene probleme kako ne bi sve ostalo samo na kritici.

Osnovnoškolski udžbenici

Družijanić Hajdarević, Lugarić, Romić, Sykora-Nagy, Riječi hrvatske 8: udžbenik hrvatskoga jezika za osmi razred osnovne škole

Informacije korisne za razumijevanje sljedećih promjena objašnjene su u jednom od prijašnjih poglavlja naslovljenog „Glasovi“. Tamo su priložene i tablice zvučnih i bezzvučnih parnjaka i zatvornika po mjestu tvorbe te ih stoga nećemo naći i ovdje. Odjeljak o jednačenju po zvučnosti autorice započinju pozivom na razmatranje dvaju primjera (*sladak – slatka, pisati – ispisati*). Oba su primjera pregledno i jasno prikazana u tablici. Ono što je netipično za osnovnoškolski udžbenik jest da uz primjer *sladak – slatka* ističu da je riječ o promjeni oblika, dok se kod primjera *pisati – ispisati* radi o tvorbi riječi. Opaski ovog tipa nema ni u srednjoškolskim udžbenicima. U navedenim su riječima vizualno pregledno označeni zvučni i bezzvučni glasovi (autorice biraju termin *zatvornici*). Slijedi tablica u kojoj predstavljaju ozvučenje. Primjeri su imenice *glazba* i *plovidba*. Ovdje ističu kako se u oba leksema radi o tvorbi riječi. Kao i u prošla dva primjera, kroz tablicu je sve pregledno objašnjeno te se lako može uočiti koji su suglasnici zvučni, a koji bezzvučni.

Na kraju poglavlja donose definiciju i „formulu“ jednačenja po zvučnosti.

„Formula“ glasi:

zvučni + bezzvučni = dva bezzvučna

bezvučni + zvučni = dva zvučna.

Slijedi poglavlje o jednačenju po mjestu tvorbe. Kao i u prikazu prethodne glasovne promjene, autorice i ovdje potiču učenike na razumijevanje tabličnog prikaza u kojemu je objašnjena glasovna promjena. Iznose četiri primjera, po jedan za svaki od glasova koji sudjeluju u ovome jednačenju (uz svaki je istaknuto da se radi o tvorbi riječi). Pregledno su i razumljivo označeni glasovi prema mjestu tvorbe.

Autorice kao zaključak donose definiciju i formulu.

Formula glasi:

s i *z* ispred nepčanika → *š* i *ž*

h ispred nepčanika → *š*

n ispred *b* i *p* → *m*

Zadnju od proučavane tri fonološki uvjetovane glasovne promjene autorice nazivaju *ispadanje* (*gubljenje*) *suglasnika* i pozivaju učenike na uspoređivanje primjera iz tablice. Slijedi pravilo: „Od **dvaju istih** suglasnika, jedan ispada. Od **dvaju sličnih** suglasnika, jedan ispada: ***d, t* ispred *c, č, ć*** i u nekim skupovima; ***s* iza *č, ć, š***. Tu glasovnu promjenu nazivamo **ispadanje suglasnika**.“ Vidljivo je da, iako autorice očito razlikuju ispadanje od gubljenja, ne prave terminološku razliku među njima, nego oba slučaja objedinjuju pod nazivom *ispadanje*.

Slijedi dio u kojemu se ispituje razumijevanje ranije naučenog gradiva pa tako autorice navode nekoliko rečenica u kojima se potkralo nekoliko jezičnih pogrešaka vezanih uz glasovne promjene te se od učenika traži da ih ispravi. Potom prilažu tablicu u kojoj iznose slučajeve u kojima se jednačenje glasova ne provodi dosljedno u pismu. Iz prvoga je niza primjera vidljivo da su navedeni primjeri za sve nabrojane kombinacije, a nijedan za spoj glasova *d* i *ć* (ovdje je riječ o spoju glasova čiji su primjeri vrlo rijetko potvrđeni u praksi što ćemo vidjeti i u kasnije obrađivanim izvorima). Tablica je napravljena vrlo zorno i korisno je što su na jednome mjestu navedene sve iznimke.

Iako je tumačenje fonološki uvjetovanih glasovnih promjena zauzelo tek tri stranice ovoga udžbenika, autorice su tu temu pregledno, jednostavno i jasno obradile. Za razliku od nekih drugih osnovnoškolskih udžbenika, manje je crteža i ilustracija koji bi se mogli očekivati od udžbenika za ovaj uzrast. Primjeri su jasno i pregledno prikazani u tablicama,

definicije su razumljive, a zadaci poticajni. Definicije i pravila vizualno su dodatno istaknuti što pridonosi preglednosti i jasnoći. U prikazu jednačenja po mjestu tvorbe glasovi su jasno istaknuti te je navedeno u koje se glasove pod utjecajem ove promjene mijenjaju. Zanimljivo je da autorice ističu dvije mogućnosti ispadanja suglasnika (dva ista ili dva slična suglasnika), no obje mogućnosti objedinjuju pod nazivom *ispadanje*.

Kovač, Jukić, Juričev-Dumpavlov, Hrvatska kriješnica 8: udžbenik hrvatskoga jezika za 8. razred osnovne škole

Desetak stranica prije poglavlja *Jednačenje i ispadanje glasova* nalazi se lekcija *Podjela glasova po mjestu tvorbe i zvučnosti* u kojemu autorice prilažu tablice u kojima su jasno razvrstani glasovi po mjestu tvorbe (dvousnenici, zubnousnenici, zubnici, desnici, nepčanici, jedrenici), odnosno po zvučnosti (zvučni i bezvučni).

Poglavlje *Jednačenje i ispadanje glasova* započinje pjesmom Vesne Parun *Bila sam dječak*. Uvod je primjeren osnovnoškolcima, vrlo jednostavan i slikovit. Nakon pjesme, autorice potiču učenike na razmišljanje uz pomoć pitanja vezanih uz samu pjesmu. („Što stvarno znači pjesnikinjina tvrdnja da je bila dječak? [...] Prisjeti se u koju pripovijetku Dinko Šimunović unosi takav motiv?“) (Kovač – Jukić – Juričev-Dumpalov 2014: 40). Ova se pitanja uglavnom odnose na povezivanje ove teme s književnošću i nisu poticajna za temu o glasovnim promjenama. Korisnija bi bila pitanja koja potiču na prisjećanje ranije naučenoga gradiva o glasovima, primjerice koji su zvučni, a koji bezvučni i slično.

Prikaz prve glasovne promjene – jednačenja po zvučnosti, autorice započinju primjerom rečenice iz pjesme s početka poglavlja. Slijedi niz pitanja koja navode na razmišljanje o prirodi riječi u kojoj se glasovna promjena dogodila (o kojoj se vrsti riječi radi, kojoj glasovnoj promjeni, broju, padežu i dr.). Ono što je iznenađujuće jest da su se autorice odlučile za primjer *poljubac* u kojemu jednačenje po zvučnosti nije jedina promjena koja se zbila, nego je prisutno i nepostojano *a* (koje one i ističu) što otežava uočavanje i razumijevanje jednačenja po zvučnosti. Na samome kraju ove nastavne cjeline nalazi se tzv. „svjetljičica“ – vizualno izdvojen dio u kojemu autorice ističu bitne informacije vezane uz obrađivano gradivo. Tako u ovoj „svjetljičici“ navode iznimke u pisanju ove glasovne promjene. Autorice su posve nedosljedne kad je riječ o navođenju tih primjera. Nejasno je

zašto su uz glasove *c*, *s* i *š* navedena tri primjera, a uz *č* i *ć* samo jedan. Leksem *odćušnuti*, koji autorice navode nije čestotan, a nema ga ni u Anićeve rječniku. U drugim izvorima (*Volimo hrvatski! 8: udžbenik hrvatskoga jezika za osmi razred osnovne škole*; *Učimo hrvatski jezik 1: udžbenik za 1. razred gimnazije*; *Fon-fon 1: udžbenik hrvatskoga jezika za 1. razred gimnazije*) može se naći leksem *odćurlikati*, no ni taj primjer nije čestotan. Isto tako, korisnije bi bilo staviti više primjera jer samo jedan primjer (*poljubac – poljupci*) osnovnoškolcima vjerojatno nije dovoljan za razumijevanje ove glasovne promjene.

Za primjer jednačenja glasova po mjestu tvorbe korištena je ista rečenica kao i u prikazu jednačenja po zvučnosti. Kao i u prije objašnjenoj promjeni, i ovdje je naveden niz pitanja koja potiču na razmišljanje o svojstvima promatrane riječi *grožde*. Leksem *grožde* nije najbolji primjer za prikaz glasovne promjene jednačenja po mjestu tvorbe jer se u njemu dogodila i jotacija zbog čega postoji mogućnost krivog razumijevanja osobito zato što autorice dodatno navode na krivi trag postavljajući pitanje „Kako je nastao glas *đ* u ovoj riječi?“. Taj je primjer zasigurno dobar za vježbu i ispitivanje učenikova uočavanja i razlikovanja glasovnih promjena, no za sam bi prikaz i objašnjenje glasovne promjene primjerenija bila riječ u kojoj je ta promjena jedina. Ako je već ponuđen taj primjer, dobro bi bilo da je izravno objašnjeno kako je glas *đ* u *grožde* nastao iz leksema *grozd*, upravo onako kako je u primjeru jednačenja po zvučnosti istaknuto da je glas *a* u *poljubac* primjer nepostojanog *a*. Kao ni za jednačenje po zvučnosti, ni za jednačenje po mjestu tvorbe autorice ne navode glasove koji su uključeni u promjenu iako se ovdje radi o samo četiri glasa. Također, i ovdje bi bilo dobro uvrstiti više primjera.

Posljednja od triju glasovnih promjena jest ispadanje glasova. Autorice upućuju na proučavanje nastanka riječi *bezvučan* i *predvorje* te potom navode definiciju glasovne promjene iz koje je vidljivo da u obzir uzimaju samo dodir dvaju istih glasova prilikom čega jedan ispada. Slijedi „svjetljičica“ u kojoj ističu kako do ove glasovne promjene često dolazi nakon jednačenja po zvučnosti i jednačenja po mjestu tvorbe. Potom navode iznimke od pravila o ispadanju suglasnika.

Nakon prikaza svih triju glasovnih promjena autorice učenicima zadaju zadatke za samostalan rad u kojima provjeravaju razumijevanje upravo naučenoga gradiva. Na samome kraju ove nastavne jedinice prilažu „pravopisni i pravogovorni kutak“ u kojima ukazuju na razlike u govoru i pisanju. Taj je dio koristan budući da je to nešto u čemu djeca (a i odrasli) nerijetko griješe trudeći se hiperkorektno izgovarati sve napisane grafeme. Korisni su i

pregledni i kratki podsjetnici naslovljeni „Ponovi“, „Ključni pojmovi“ ili „Zapamti“ pisani uz rub stranica. U njima se podsjeća na ranije naučeno gradivo, ističu ključni pojmovi i potiču na pamćenje podaci za koje autorice smatraju da su najvažniji za obrađeno poglavlje.

Autorice su ovo gradivo učenicima osnovnih škola uspjele učiniti relativno slikovitim i zanimljivim uz pomoć pjesmice, crteža i poticajnih pitanja. S druge strane, neki od nedostataka su navođenje samo jednog primjera uz pojedinu glasovnu promjenu ili kad se uz nju ne navode glasovi koji u njoj sudjeluju što vjerojatno otežava razumijevanje gradiva. Osim što je primjera premalo, često su i neprikladni jer se navode oni u kojima se uz promatranu promjenu dogodila i neka druga glasovna promjena (kao npr. u *poljupca* pri prikazu jednačenja po zvučnosti i u leksemu *grožđe* kod jednačenja po mjestu tvorbe) što zasigurno utječe na (ne)jasnoću prikazivanog gradiva. Također, prisutne su velike razlike u broju iznimaka koje navode pa se tako za neke glasove može naći po tri primjera, a za neke druge svega jedan. Ipak, valja istaknuti da su pojedini dijelovi posebno korisni pri ponavljanju i utvrđivanju gradiva kao što su „Svjetljičica“, „Pravopisni i pravogovorni kutak“ i dr.

Rihtarić, Marijačić, Volimo hrvatski! 8: udžbenik hrvatskoga jezika za osmi razred osnovne škole

Kao što se od osnovnoškolskih udžbenika i očekuje, tako su i u ovome glasovne promjene objašnjene na jednostavan način. Istaknuta su pravila prema kojima se glasovne promjene provode, a potom su navedeni slikoviti i jasni primjeri najprije iz rečenica, a potom i iz izdvojenih riječi.

Prije definicija priloženi su primjeri pa tako autorice primjer obezvučanja donose u slikovitoj rečenici koja je tematski vezana uz priču s uvoda u poglavlje glasovnih promjena („Kameleon je ponekad **smeđ**, a ponekad **smećkast**.“). Primjer je vrlo dobar jer u istoj rečenici sadrži i osnovnu i motiviranu riječ. Uz primjere u rečenicama navode i primjere u izdvojenim riječima (npr. *vrapca*, *ulaska*, *glatka*...). Korisno je učenicima predstaviti veći broj primjera te im tako olakšati prepoznavanje nove naučene promjene. Navodeći slučajeve u kojima se promjena uvijek provodi u govoru, no ne i u pisanju ponovno se navodi primjer *odćurlikati* koji potiče na preispitivanje te se, očekivano, ne može pronaći u Anićevu rječniku (iako *ćurlikati* pronalazimo). Kao što je i za leksem *odćušnuti* ranije navedeno da možda i nije

najbolji primjer, isto vrijedi i za leksem *odćurlikati*. No očito se bolji nije mogao naći upravo iz razloga što se *d* ispred *ć* rijetko nalazi u jezičnoj riječi.

Za jednačenje glasova po tvorbenome mjestu, kao i u slučaju prethodne glasovne promjene, navode se jednostavni i slikoviti primjeri u kojima su u kontekst stavljene osnovna i motivirana riječ. Na jednostavan je način objašnjeno zašto do glasovne promjene uopće dolazi („budući da je zbog različitih mjesta tvorbe teško izgovoriti nepčanik i nenepčanik jedan za drugim“). Za razliku od jednačenja po zvučnosti kod kojeg se ne navode glasovi koji sudjeluju u promjeni, za ovu se promjenu navode četiri glasa koja u njoj sudjeluju, kao i u kojim se glasovnim sredinama ti glasovi mijenjaju. Uz primjer riječi iz rečenice, stavljen je po još jedan primjer. U navođenju primjera među leksemima *oraščić* i *trbuščić* potkrala se pogreška jer su autorice uz jedrenik *h* napisale da je riječ o zubniku.

„Osim što se mijenjaju, stapaju ili jednače, glasovi mogu i ispadati“ (Rihtarić – Marijačić 2014: 24). Tom uvodnom rečenicom dolazimo do posljednje od triju proučavanih glasovnih promjena nakon čega slijede primjeri. „Kad se dva ista suglasnika nađu jedan do drugoga, izgovara se i piše samo jedan“ (*ibid.*). Iako je naslov ovoga poglavlja „Gubljenje glasova“, u lekciji se neprestano brkaju pojmovi ispadanja i gubljenja. Na kraju se ističe u kojim se slučajevima od ovoga pravila odstupa u pisanju: u superlativu pridjeva (*najjednostavniji*, *najjači*, *najjužniji*), u nekim složenicama (*naddržavni*, *izvannastavni*) i u oblicima i izvedenicama od riječi *otac*. Autorice nisu navele da se slično događa i s glasom *d* u izvedenicama od riječi *srce*. U slučaju leksema *otac* i suglasnika *t*, autorice govore o *ispadanju*, a kasnije kada govore o dodiru dvaju istih glasova, promjenu nazivaju *gubljenjem* glasova (iako su na početku istaknule da u tom slučaju suglasnik *ispada*). Autorice ne prave nikakvu razliku među ovim dvama izrazima, već ih tretiraju kao sinonime koji se mogu koristiti u oba slučaja.

Na samome kraju napravljen je kratak pregled svih glasovnih promjena uz jedan ili više primjera za svaku promjenu. Iako je takav podsjetnik na kraju poglavlja koristan i pregledan, dosta je nejasno na koji su se način autorice odlučile za primjere. Tako primjerice za jednačenje po zvučnosti navode samo jedan primjer (*žabac – žapca*), iako znamo da u toj promjeni sudjeluje čitav niz glasova (točnije, njih 10 od kojih se 7 jednači i u pismu i u govoru, a 3 samo u govoru). Suprotno tome, za jednačenje po tvorbenome mjestu u kojemu sudjeluju četiri glasa autorice su navele tri primjera. Za promjenu gubljenja glasova (ponovno koriste termin *glasovi*, a ne *suglasnici*) opet donose samo jedan primjer. Također su vrlo

nedosljedne u grafičkom isticanju glasova koji sudjeluju u glasovnim promjenama. Tako je u primjeru *žabac* – *žapca* istaknut samo grafem *p* u *žapca*. Isto vrijedi i za primjere za jednačenje po tvorbenome mjestu i za gubljenje glasova za razliku od sibilizacije, palatalizacije i zamjene *l* sa *o* u kojima su oba glasa koja sudjeluju u glasovnoj promjeni istaknuta (npr. *slika* – *slici*).

Osim nekoliko propusta na koje se može naići, autorice su jasno i pregledno predstavile oba jednačenja i na taj način osnovnoškolcima olakšale njihovo razumijevanje. To se ne može tvrditi i za posljednju od triju promjena jer su tamo autorice napravile velik propust brkajući pojmove gubljenja i ispadanja suglasnika. Sveukupno gledajući, primjeri su jednostavni i lako razumljivi te je pohvalno što su korištene osnovna i motivirana riječ jer se izravno može vidjeti promjena među dvjema istokorijenskim riječima. Uz tekst su priložene i fotografije koje pridonose živopisnosti ovog apstraktnog gradiva za mlade uzraste.

Razlike u objašnjenju i prikazu u osnovnoškolskim udžbenicima

	Izvor	DRUŽIJANIĆ HAJDAREVIĆ, Ela, LUGARIĆ Zorica, ROMIĆ Zrinka, SYKORA-NAGY Lidija (2014) <i>Riječi hrvatske 8: udžbenik hrvatskoga jezika za osmi razred osnovne škole</i> . Zagreb: Profil.	KOVAČ, Slavica, JUKIĆ Mirjana, JURIČEV-DUMPAVLOV, Meri (2014) <i>Hrvatska krijesnica 8: udžbenik hrvatskoga jezika za 8. razred osnovne škole</i> . Zagreb: Ljevak.	RIHTARIĆ, Anđelka, MARIJAČIĆ, Marina (2014) <i>Volimo hrvatski! 8: udžbenik hrvatskoga jezika za osmi razred osnovne škole</i> . Zagreb: Profil.
JPZ	Definicija/Pravilo	„Dva se zatvornika različita po zvučnosti jednače tako da se prvi prilagođuje drugomu i zamjenjuje se svojim bezvučnim/zvučnim parnjakom radi lakšega izgovora.“ (2014: 53)	„Jednačenje glasova po zvučnosti glasovna je promjena u kojoj se dva uzastopna glasa različite zvučnosti jednače.“ (2014: 40)	„Kad se glasovi različiti po zvučnosti nađu jedan pored drugoga, jednače se tako da se prvi glas prilagođuje drugome. Takvu glasovnu promjenu zovemo jednačenje po zvučnosti.“ (2014: 23)
	Primjeri	slatka ispisati glazba isploviti	poljupci	smećkast glazba vrapca ulaska glatka svjedodžba

				kosid ba zbogom
	Iznimke	podcrtati podsjetiti preds je dnik odš e tati odč e piti grad s ki lj u dski	podc i knuti odc u pki podc i jeniti nadč o vječno odč u šnuti preds je dnik pods v jesno ods v irati podš i šati odš e tati odš u mjeti gang s ter Habsburgovci	podcrtati red ci odč e piti nadč o vjek odč u rlikati pod s tanar preds je dnik podš i šati odš k rinuti gang s ter Habsburgovci
JPMT	Definicija/ Pravilo	„Dva se zatvornika različita po mjestu tvorbe jednače tako da se prvi prilagođuje drugomu i zamjenjuje zatvornikom koji je po mjestu tvorbe jednak drugomu.“ (2014: 53)	„Jednačenje glasova po mjestu tvorbe glasovna je promjena u kojoj se dva uzastopna glasa različitoga mjesta tvorbe jednače.“ (2014: 41)	„Takvu glasovnu promjenu pri kojoj se jednače dva glasa različita po tvorbenome mjestu nazivamo jednačenje po tvorbenome mjestu. I ovo se jednačenje provodi tako da se prvi glas zamjenjuje svojim parnjakom koji je po tvorbi jednak drugome glasu.“ (2014: 24)
	Primjeri	vož n ja oraš č ić piš č ev stamb e ni	grož d e stamb e ni	proš n ja paž n ja oraš č ić trbuš č ić

				obrambeni prehrambeni zelembać
	Iznimke	izljuštiti raznježiti izvanbračni jedanput	jedanput izvanbračni stranputica	jedanput crvenperka izvanbrodski stranputica izvanbračni
Gubljenje (ispadanje) suglasnika	Definicija/ Pravilo	„Od dvaju istih suglasnika, jedan ispada. Od dvaju sličnih suglasnika, jedan ispada: <i>d, t</i> ispred <i>c, č, ć</i> i u nekim skupovima; <i>s</i> iza <i>č, ć, š</i> . Tu glasovnu promjenu nazivamo ispadanje suglasnika.“ (2014: 54)	„Ispadanje glasova glasovna je promjena koja se provodi kada se dva ista glasa nađu jedan do drugoga. Jedan glas ispada.“ (2014: 42)	„Kad se dva ista suglasnika nađu jedan do drugoga, izgovara se i piše samo jedan.“ (2014: 23)
	Primjeri	odahnuti bezvučni oče oca kazališni ribički	bezvučan predvorje pedeset ražalostiti	bezvučan predvorje odahnuti ocem pedeset ražariti
	Iznimke	najjači poddijalekt izvannastavni nuzzarada	najjači najjasniji najjadniji najjužniji izvannastavni poddijalekt	najjednostavniji najjači najjužniji naddržavni izvannastavni

Definicije jednačenja po zvučnosti slične su u *Riječima hrvatskim* i u *Volimo hrvatski!*. Oba izvora navode dvije ključne značajke ove promjene: glasovi različiti po zvučnosti jedan do drugoga i prilagođavanje prvog glasa drugome. U *Riječima hrvatskim* još ističu i da do te zamjene dolazi radi lakšega izgovora. U *Hrvatskoj krijesnici* izostavljaju dio u kojemu kažu koji se glas prilagođava kojemu. Po broju primjera prednjači udžbenik *Volimo hrvatski!* (8), zatim slijede *Riječi hrvatske* (4), dok *Hrvatska krijesnica* iznenađuje jer navodi svega jedan primjer što nije dovoljno za kvalitetno objašnjenje neke glasovne promjene. Za razliku od toga, što se iznimaka tiče, u *Hrvatskoj krijesnici* ima ih najviše (13), slijedi *Volimo hrvatski!* (11), a najmanje iznimaka navodi udžbenik *Riječi hrvatske* (7). Bitno je istaknuti i da niti jedan od ovih udžbenika nema uvrštenu tablicu zvučnih i bezzvučnih parnjaka u samoj lekciji, nego se ona može pronaći u jednom od prethodnih poglavlja o glasovima.

I u slučaju jednačenja glasova po mjestu tvorbe, *Riječi hrvatske* i *Volimo hrvatski!* daju sličnu definiciju ponovno u nju uključujući dvije bitne karakteristike: glasovi različiti po mjestu tvorbe jedan do drugoga i prilagođavanje prvog glasa drugome. U *Hrvatskoj krijesnici* ponovno se može naći nešto šturija definicija u kojoj se, kao ni u slučaju alternacije po zvučnosti, ne navodi da se prvi glas prilagođava drugomu. Što se brojnosti primjera i iznimaka tiče, poredak je opet isti: najviše se primjera može naći u *Volimo hrvatski!* (7), zatim u *Riječi hrvatske* (4), a najmanje u *Hrvatskoj krijesnici* (2). Najviše je iznimaka u *Volimo hrvatski!* (5), slijede *Riječi hrvatske* (4) i *Hrvatska krijesnica* (3). U *Riječi hrvatske* i *Volimo hrvatski!* istaknuti su glasovi koji sudjeluju u promjeni te koji su glasovi rezultat te promjene. Moglo bi se reći da je to minimum potreban za razumijevanje glasovne promjene, no u *Hrvatskoj krijesnici* to se ipak ne može naći.

Posljednja proučavana promjena u osnovnoškolskim udžbenicima bilo je gubljenje odnosno ispadanje suglasnika. Za razliku od definicija za prethodne dvije promjene, u *Riječima hrvatskim* nema jasne sažete definicije ove promjene, nego je njezino objašnjenje prikazano kroz tri rečenice u koje su autorice uvrstile pravila i nabrojale glasove u kojima se promjena događa. Nadalje, iako se čini da autorice prave razliku između ispadanja i gubljenja suglasnika (što bi se moglo očekivati jer naziv promjene glasi „ispadanje (gubljenje) suglasnika“), u oba slučaja (dodira dvaju istih i dodira dvaju sličnih suglasnika) autorice govore o ispadanju. Definicije u preostala dva udžbenika sažete su i jezgrovite. No premda u *Volimo hrvatski!* autorice promjenu u samome naslovu nazivaju *gubljenjem suglasnika*, u tekstu cijelo vrijeme brkaju ispadanje i gubljenje (primjerice kažu da suglasnik *t* ispada u oblicima i izvedenicama od riječi *otac*, a za slučaj dvaju istih glasova na jednome mjestu

govore da je došlo do ispadanja, a na drugome do gubljenja). U *Hrvatskoj krijesnici* autorice govore samo o ispadanju glasova, ali to onda bar ispravno objašnjavaju kao promjenu koja se zbiva kada se jedan do drugoga nađu dva ista glasa. Što se broja primjera tiče, izjednačene su *Riječi hrvatske* i *Volimo hrvatski!* (6 primjera), a *Hrvatska krijesnica* ostaje dosljedna po svome malom broju primjera (ovoga puta najviše dosad - četiri). Po broju iznimaka dosta su izjednačeni (*Riječi hrvatske* – 4, *Hrvatska krijesnica* – 6, *Volimo hrvatski!* – 5 primjera).

Srednjoškolski udžbenici

Čubrić, Učimo hrvatski jezik 1: udžbenik za 1. razred gimnazije

Prvo po redu jest jednačenje po zvučnosti. Odmah u uvodnoj rečenici autorica upozorava kako za razumijevanje te glasovne promjene „najprije valja upamtiti podjelu zatvornika na zvučne i bezvučne glasove i (...) parove koje oni tvore“ te potom donosi tablicu parova zvučnih i bezvučnih glasova. Nakon navođenja općih pravila autorica ističe kako se jednačenje uvijek događa na granici morfema. Slijede dvije tablice, jedna u kojoj donosi primjere za obezvučenje i druga za ozvučenje. Za obezvučenje autorica navodi slučajeve za sve glasovne parove koji sudjeluju u promjeni, dok za ozvučenje navodi primjere za svega pet parova (*p-b*, *t-d*, *k-g*, *s-z*, *č-dž*). No, valja istaknuti da se primjeri za prijelaz *ć* u *đ* i *š* u *ž* ne mogu naći ni u drugim proučavanim izvorima u ovome radu.

U sljedećem se poglavlju prikazuje sklonidba riječi u kojima je provedeno jednačenje po zvučnosti. Prvo pravilo glasi da „zvučni suglasnik dobiven od bezvučnoga ostaje zvučan u čitavoj sklonidbi, i onda kada se promijeni zvučna okolina“ (primjer: *primjedba*). Drugo pravilo glasi da se „bezvučni suglasnik dobiven od zvučnog u sklonidbi [...] ponovno vraća u zvučni kada se promijeni zvučna okolina, tj. kada nestane uvjet za zvučno jednačenje“ (primjer: *vrabac*). U odlomku „Ako želiš znati više...“, koji se od ostatka teksta izdvaja uz rub stranice, navode se primjeri u kojima su provedena oba jednačenja. Naveden je i primjer supostojanja jotacije i jednačenja po mjestu tvorbe u istoj riječi kao što je slučaj u imenici *grožđe*. Nejasno je zašto autorica primjer jotacije i jednačenja po mjestu tvorbe navodi među primjerima jednačenja po zvučnosti. Vjerojatno je došlo do zabune.

Sljedeće je poglavlje naslovljeno „Imenice na -dac, -dak, -tac i -tak“. Ako su te imenice dvosložne, *d* i *t* ispred *c* ostaju u oblicima kada se gubi nepostojano *a* (npr. *glodac* –

glodca). „U trosložnih imenica dopuštena je dvostrukost u pravopisu: može se ostaviti *d* i *t* ispred *c*, a mogu se i izgubiti.“ Slijede iznimke u jednačenju po zvučnosti. Među primjerima iznimaka ponovno se navodi sporni glagol *odćurlikati* koji je u radu već prije spomenut. Primjeri *podđakon* i *nadtrčani* ne mogu se pronaći u Anićeve rječniku. U novom odlomku „Ako želiš znati više...“ navode se primjeri riječi u kojima se promjene očituju samo u izgovoru. Na kraju se navode i slučajevi u kojima ne dolazi do provođenja ove glasovne promjene u složenicama. Naposljetku još jedno „Ako želiš znati više...“ u kojemu se navode primjeri vlastitih i zemljopisnih imena u kojima se provodi ova promjena.

Iduća glasovna promjena jest jednačenje glasova po mjestu tvorbe koja obuhvaća glasove *s*, *z*, *h* i *n*. Prikaz glasovne promjene tih četiriju glasova raspoređen je u tri manje cjeline od kojih je prva „Glasovi *s* i *z*“. Pri navođenju slučajeva u kojima se glasovi *s* i *z* neće izjednačiti po mjestu tvorbe od pet navedenih primjera čak četiri ne mogu se naći na *Hrvatskom jezičnom portalu*. Glagoli *raznjištati se*, *iznjušiti* i *uznjakati se* ne mogu se tamo naći, a glagol *izlječiti* napisan je pogrešno (treba *izliječiti*). Uz primjereni glagol *razljutiti* mogli su se uvrstiti primjerice glagoli *izljubiti*, *iznjedriti*. Slijede primjeri u kojima se glasovi *s* i *z* neće izjednačiti po mjestu tvorbe „kada se nađu ispred *lj* i *nj* koji su nastali stapanjem glasova *l* i *j*, *n* i *j* od dvoglasnika *ie*“ kao u *sljedba*, *sljepilo*, *posljednji*, *snjegovi*. Učenike se potiče da pokušaju izgovoriti [prosnja] i [voznja] te da obrate pažnju na „akrobaciju“ govornih organa“ kada to izgovaraju. Korisno je poticati učenike na razmišljanje zašto je do pojedine glasovne promjene zaista i došlo, no ovdje se ne radi o „akrobaciji“ govornih organa jer se bez ikakve akrobacije mogu izgovoriti primjerice leksem *snjegović* ili pak govorna riječ *kroz njega* u kojima su isti glasovi u kontaktu. Ono što jest razlog nastanka promjene jest ekonomičnost govora, no akrobacije u ovom slučaju nisu bile povod nastanka promjene. Autorice su vjerojatno htjele u praksi prikazati upravo ovo o čemu Škifić (2008: 81) govori:

Bez sumnje se može logički ustvrditi kako je univerzalno obilježje svih vrsta asimilacija u svim jezicima njihova pojavnost kao posljedice opće jezične težnje k ekonomiji napora koji u izgovaranju treba obaviti. Obično se može pokazati kako asimilacija rezultira nekom vrstom pojednostavljenja u pokretima koje izgovorni organi moraju izvesti, iako je često teško spoznati zašto se pojednostavljenje događa upravo na taj, a ne neki drugi način.

Navodi se i da se u nekim govorima jednačenje provodi i u izgovoru dviju riječi koje su u jednoj naglasnoj cjelini kao u [šnjim]. Ovakve se opaske rijetko mogu naći u priručnicima budući da nije uobičajeno da se u njima navode primjeri iz dijalekata.

Vezano uz analizu glasa *h* u ovoj promjeni upozorava se na glagole *dahtati* i *drhtati* koji imaju dva prezentska oblika: *drhćem* i *dršćem* te *dahćem* i *dašćem*. Navodi se i kako se jednačenje glasa *n* u *m* provodi samo u izvedenicama kao što su *himba* i *prehrambeni*. Ta je tvrdnja točna samo ako se pritom misli isključivo na pismo jer se u govoru ova promjena beziznimno provodi. Nije praktično što oba dana primjera prikazuju spoj glasova *n* i *b*, a nijedan spoj glasova *n* i *p*. Na kraju se postavlja pitanje vezano uz ranije navedeni zadatak: „Kakav je tvoj zaključak nakon izgovaranja riječi s glasovima prije jednačenja i poslije jednačenja?“. Takva pitanja potiču na raspravu i put su ka kvalitetnijem i povezanijem razumijevanju zadanoga gradiva.

Posljednja proučavana promjena jest „gubljenje i ispadanje glasova“. Za razliku od svih ostalih proučavanih osnovnoškolskih i srednjoškolskih udžbenika, autorica svjesno pravi razliku između dviju navedenih promjena, tj. između *gubljenja* glasova i *ispadanja* glasova, čak ih i potpuno odvaja u dvije manje cjeline. Naime, gubljenje opisuje kao „gubljenje jednoga od istih zatvornika kada se nađu zajedno“, dok je ispadanje „ispadanje jednog od dvaju različitih zatvornika“. Navedena su tri primjera, jedan u kojemu je gubljenje jedina glasovna promjena (*bezvučni*), jedan u kojemu je gubljenju prethodilo jednačenje po zvučnosti (*ismijati*) te naposljetku jedan u kojemu su se prije gubljenja suglasnika dogodila oba jednačenja (*išunjati*). Ne očekuje se da će se u školskom udžbeniku za primjere uzimati regionalizmi stoga je iznenađujuće da se autorica umjesto za glagol *šuljati*, odlučila za glagol *šunjati*, odnosno *išunjati* (izvor: *Hrvatski jezični portal*). Slijedi objašnjenje ispadanja glasova. „Jednačenje glasova može imati za posljedicu i njihovo ispadanje, kada se zajedno nađu dva zatvornika.“ Iako autorica ističe da se ova promjena odnosi na zatvornike *d* i *t*, na kraju navodi da se i glas *s* može gubiti u izvedenicama na *-ski* ako se nađe iza glasova *č* ili *ć*.

Dujmović Markusi, Pavić-Pezer, Fon-fon 1: udžbenik hrvatskoga jezika za 1. razred gimnazije

Autorice na samome početku poglavlja objašnjavaju zašto uopće ova skupina glasovnih promjena nosi naziv „fonološki uvjetovane“ glasovne promjene. Kažu kako naziv *fonološki* upućuje na *fonem*. „Do glasovne promjene dolazi zbog prirode fonema (zvučnost, mjesto tvorbe) ili zbog raspodjele fonema unutar riječi“ (Dujmović Markusi – Pavić-Pezer 2014: 49).

Prva od proučavanih triju glasovnih promjena jest jednačenje glasova po zvučnosti. Za razliku od osnovnoškolskih udžbenika, ali kao u ostalim srednjoškolskim udžbenicima, autorice prilažu tablicu parova zvučnih i bezzvučnih glasova navodeći to kao preduvjet za dobro razumijevanje glasovne promjene. Razlog zbog kojeg se u srednjoškolskim udžbenicima tablica navodi vjerojatno je taj da više nema prethodnog poglavlja o glasovima općenito budući da se pretpostavlja da je to gradivo već svladano u osnovnoj školi. Dalje navode pravila provođenja ovog jednačenja. Pomalo je neuobičajena inverzija koju autorice koriste (*suglasnik zvučni* radije nego *zvučni suglasnik*). Slijede „Iznimke od pravila (u pisanju)“. Kao i u osnovnoškolskome udžbeniku *Volimo hrvatski!* 8 i srednjoškolskome udžbeniku *Učimo hrvatski jezik 1* i ovdje se javlja sporni glagol *odćurlikati* što ponovno pokazuje da je kontakt glasova *d* i *ć* rijedak te da se bolji, čestotniji primjeri ni ne mogu pronaći. Autorice su još navele da do iznimke u primjerima *iznadprosječan* i *ispodprosječan* dolazi „iza“ prefiksa, iako je riječ o samome prefiksu. Glas *d* sastavni je dio prefiksa i mijenja se pod utjecajem bezzvučnoga glasa koji slijedi iza njega. Prema tome bi se se moglo zaključiti da se drugi glas prilagođava prvome, a ne obrnuto. Bolje bi bilo navesti da do iznimke dolazi „u glasu *d* koji je sastavni dio prefikasa *ispod-* i *iznad-*“. Posljednja sastavnica poglavlja o jednačenju po zvučnosti jest „Dobro je znati“ u kojoj autorice navode još jednu iznimku iako se ova provodi i u govoru i u pismu. Napominju kako se gotovo uvijek prvi suglasnik u skupini prilagođuje drugome, a kao iznimku navode leksem *mozak* koji u genitivu jednine glasi *mozga* pri čemu je vidljivo da se drugi suglasnik prilagodio prvome.

Sljedeća proučavana glasovna promjena jest jednačenje glasova po mjestu tvorbe. Već u prvoj rečenici autorice navode koji glasovi sudjeluju u glasovnoj promjeni i kada do promjene uopće dolazi. Ističu kako se „i u toj (...) glasovnoj promjeni prvi glas prilagođuje drugomu“. Prilažu vrlo praktičnu tablicu iz koje se vrlo razumljivo i pregledno može iščitati sve bitno za ovu glasovnu promjenu (vidi tablicu).

S	ispred nepčanika	č, ć, lj, nj prelazi u nepčanik š .		s + čepati = ščepati nos + nja = nošnja
Z	ispred nepčanika	dž, đ, lj, nj prelazi u nepčanik	ž.	kaz + njiv = kažnjiv paz + ljiv = pažljiv
H	ispred nepčanika	č i ć prelazi u nepčanik	š.	orah + čić = oraščić trbuh + čić = trbuščić drh + ćem = dršćem

N	ispred usnenika	b i p prelazi u usnenik	m.	bon + bon = bombon obran + beni = obrambeni
----------	-----------------	--------------------------------	-----------	---

Brzo i lako može se uočiti koji glasovi sudjeluju u glasovnoj promjeni, ispred kojih glasova te koji su glasovi konačan rezultat glasovne promjene. Osim toga, navode se i dobri primjeri, no ipak, ovdje su prisutne neke nelogičnosti. Primjerice, u slučaju glasa *s* koji se mijenja ispred četiriju različitih glasova (*č, ć, lj, nj*), navedeni su primjeri samo ispred glasova *č* i *nj* (mogli su se navesti primjeri: *izvješćivati* i *mišlju*). U slučaju sljedećeg glasa, glasa *z*, također su navedena samo dva primjera iako se i ovaj glas mijenja ispred četiriju različitih glasova (*dž, đ, lj, nj*) (mogli su se navesti primjeri: *miraždžija* (nema čestotnije riječi od ove) i *grožđe*). Iako se ovom promjenom mijenjaju dva glasa (*b* i *p*), autorice navode oba primjera promjene ispred glasa *b*. Na kraju poglavlja navode se iznimke od pravila.

Posljednja proučavana promjena jest ispadanje (gubljenje) glasova. Do te promjene dolazi jer se ne može „svaki suglasnik ostvariti u svakome glasovnom skupu“. „Kada se jedan pokraj drugoga nađu dva ista suglasnika ili dva suglasnika koji ne mogu stajati zajedno, jedan od njih ispada (gubi se).“ Ovo je pravilo napisano nejasno iz više aspekata. Ne može se sa sigurnošću tvrditi jesu li autorice pod prvim dijelom pravila (o dvama istim suglasnicima) govorile o ispadanju, a pod drugim (o dvama suglasnicima koji ne mogu stajati zajedno) o gubljenju. Osim toga, bilo bi dobro da su jasnije definirale koja su to dva suglasnika koja „ne mogu stajati zajedno“. Također, iako bi se iz naziva promjene očekivalo da će autorice praviti razliku između ispadanja i gubljenja, to se ne događa. Kad govore o dvama istim suglasnicima, kažu kako se u tom slučaju „izgovara i piše samo jedan“, nigdje ne spominjući termin *ispadanje*. Za razliku od toga, kad govore o suglasnicima *d, t* i *s*, kažu kako se oni *gube*.

U dijelu „Ponovite i primijenite“ navodi se popis riječi kojima treba odrediti od kojih su riječi nastale te koja se glasovna promjena u njima dogodila. Na samome kraju poglavlja o fonološkim glasovnim promjenama autorice donose sažet i pregledan podsjetnik navodeći sve bitno o proučavanim trima glasovnim promjenama.

Ovaj se udžbenik ističe ponajprije po tome što glasovne promjene naziva *fonološki uvjetovanima* što nije slučaj u ostalim udžbenicima. Korisne su i tablice zvučnih i bezzvučnih parnjaka u poglavlju o jednačenju po zvučnosti te pregledna tablica kod jednačenja po mjestu

tvorbe iz koje se jasno može iščitati koji glasovi sudjeluju u promjeni, u kojim glasovnim okolinama i koji su primjeri koji to potvrđuju. Pri navođenju primjera autorice nisu sasvim dosljedne. Što se tiče posljednje glasovne promjene, iznenađuje što autorice u naslovu navode oba izraza (i *ispadanje* i *gubljenje*), no kroz prikaz promjene ne upozoravaju ni na kakvu razliku među njima, nego ih tretiraju kao sinonime. Sveukupno gledajući, prikaz fonoloških glasovnih promjena u ovome udžbeniku pregledan je i sistematičan.

Zrinjanin, Hrvatski jezik 1: udžbenik za 1. razred četverogodišnjih strukovnih škola

Prvo na redu jest jednačenje po zvučnosti. Ovaj se udžbenik razlikuje od ostalih po tome što je pisan u drugome licu jednine, dakle kao da se autorica izravno obraća učeniku, npr. „To znači da najprije moraš znati koji su zvučni, a koji bezvučni suglasnici.“ Autorica prilaže tablicu zvučnih i bezvučnih suglasnika te ju objašnjava. Općenito pravilo navedeno na početku sad dodatno raščlanjuje na dva potpravila. Potom navodi još nekoliko primjera koje objašnjava u tri koraka (koji je glas zvučan, a koji bezvučan, zatim slijedi pravilo prema kojemu će se oni promijeniti te naposljetku koji se glas mijenja u koji). Ističe tri osnovna koraka prema kojima je analizirala tri primjera: „1. Vidjeti koji se glasovi mijenjaju, koji je od njih zvučni, a koji bezvučni.; 2. Odrediti pravilo prema kojem će se glasovi mijenjati. 3. Provesti promjenu prema navedenom pravilu.“ Ima dosta redundancije kojom se učenicima na postupan način želi objasniti gradivo, no to nije toliko iznenađujuće ako uzmemo u obzir da je riječ o udžbeniku za strukovne škole. Naposljetku navodi tri skupine iznimaka od navedenih pravila.

Poglavlje jednačenja po mjestu tvorbe također počinje pravilom o njegovu provođenju. Nakon toga autorica prelazi na primjere kojih donosi relativno velik broj. Kad se pak radi o složenicama, jednačenje po mjestu tvorbe neće se provesti kao što je vidljivo u primjeru *jedanput*. „*N* ispred *p* ostaje *n* zato što se u ovom primjeru radi o složenici; to znamo po tome što je riječ *jedanput* složena od dviju riječi: *jedan* + *put*.“ Iako je očito da u slučaju složenica dolazi do iznimke od pravila, autorica to nigdje posebno ne ističe, za razliku od prethodnog poglavlja o jednačenju po zvučnosti gdje je čitav jedan ulomak naslovljen „Iznimke“. Samo upozorava na tu razliku.

I ispadanje suglasnika započinje iznošenjem pravila: „Kad se dva ista suglasnika nađu jedan kraj drugoga, jedan se gubi“. Iako je naslov *Ispadanje suglasnika*, odmah potom

autorica govori o *gubljenju* suglasnika. Odmah prelazi na iznošenje i objašnjavanje primjera od kojih je prvi *bezvučan*. Taj je primjer jedini u kojemu je ispadanje jedina glasovna promjena. U ostalima se zbila i neka druga glasovna promjena kao u primjerima *išetati* i *ražalostiti*. U prvome su se primjeru dogodile sve tri fonološke glasovne promjene, a u drugome jednačenje po mjestu tvorbe i ispadanje suglasnika. Kao i u prikazu jednačenja po zvučnosti, i ovdje autorica nabraja iznimke od pravila. Prvo od njih vezano je uz superlativ pridjeva čiji komparativ počinje s *j*. Neobično je autoričino isticanje da je upravo komparativ ovdje ključan kad zapravo u svim tim slučajevima već i pozitiv počinje glasom *j*. Vjerojatno je to istakla iz razloga što se superlativ tvori od *naj-* + komparativ. Kroz cijelo poglavlje, autorica dakle govori samo o slučaju dodira dvaju istih suglasnika, no za njihovo imenovanje koristi oba pojma, i ispadanje i gubljenje suglasnika, pritom ih međusobno ne razlikujući.

Na kraju poglavlja o glasovnim promjenama, autorica radi sažetak - preglednu tablicu u kojoj navodi najosnovnije i najvažnije podatke potrebne za razumijevanje glasovnih promjena.

S obzirom na to da se radi o udžbeniku za strukovne škole, gradivo je zaista detaljno obrađeno te zauzima veći broj kartica nego u nekim gimnazijskim udžbenicima (npr. u *Fonfon-u 1* u kojemu je gradivo obrađeno poprilično sažeto, no istovremeno jezgrovito i jasno). Ipak, primjećuje se da autorica puno više pozornosti daje jasnom i detaljnom (možda i predetaljnom) objašnjenju svake promjene, vjerojatno pretpostavljajući da učenici strukovnih škola u nižim razredima nisu dovoljno pozornosti posvećivali hrvatskome jeziku pa tako ni glasovnim promjenama.

Razlike u objašnjenju i prikazu u srednjoškolskim udžbenicima

	Izvor	ČUBRIĆ, Marina (2014) <i>Učimo hrvatski jezik 1: udžbenik za 1. razred gimnazije</i> . Zagreb: Školska knjiga.	DUJMOVIĆ MARKUSI, Dragica, PAVIĆ-PEZER, Terezija (2014) <i>Fon-fon 1: udžbenik hrvatskoga jezika za 1. razred gimnazije</i> . Zagreb: Profil.	ZRINJANIN, Snježana (2014) <i>Hrvatski jezik 1: udžbenik za 1. razred četverogodišnjih strukovnih škola</i> . Zagreb: Alfa.
JPZ	Definicija/Pravilo	„Sam naziv promjene kaže da se dva zatvornika moraju izjednačiti, biti jednaki po zvučnosti. Ili su oba bezvučna ili su oba zvučna. Mijenja se prvi suglasnik i prilagođava drugome. Dakle, drugi je „jači“ i on određuje zvučnost odnosno bezvučnost para.“ (2014: 42)	„Do jednačenja dolazi kada se dva glasa različita po zvučnosti nađu jedan pokraj drugoga.“ (2014: 49)	„Ako se dva suglasnika različita po zvučnosti nađu jedan kraj drugoga, oni se izjednačuju, i to tako da se prvi mijenja prema drugome.“ (2014: 31)
	Primjeri	vrapca potkopati drukčiji iskidati ilički lećkast mreškast tobdžija	ropstvo usput potpitanje svadba narudžba združiti	ropski potpisati svadba iskupiti otkopati raspisati

		svad ba buregd ž ija glaz ba narud ž ba		
	Iznimke	pod ci jeniti nad č ovjek od ć urlikati pred s jednik pred d školski ispod p rosječan iznad p rosječan pod d akon nad tr čani pet g odišnji post d iplomski ad s orpcija pod s ijecanje pod s jećanje pod c rtati pod č initi pod d šišati od ci jepiti od s ad od s eliti (se) od d školovati nad c estar	pod ci jeniti nad č ovjek od ć urlikati grad s ki pod d šišati ispod p rosječan iznad p rosječan pod t ekst nad tr čani uz š etati se	od ci jepiti od ć epiti od ć ušnuti od s pavati od d šetati pod t očka iznad p rosječan ispod p rosječan
JPMT	Definicija/ Pravilo	„Jednačenje glasova po mjestu tvorbe obuhvaća četiri glasa: s, z, h i n. Kada se glasovi s i z nađu u	„Do glasovne promjene dolazi kada se jedan do drugoga nađu dva glasa različita po mjestu tvorbe. I u toj se	„S/z ispred palatala <i>č, ć, dž, đ, lj, nj</i> , <i>š</i> i <i>ž</i> mijenjaju se u <i>š/ž</i> (<i>s</i> se mijenja u <i>š</i> , <i>z</i> u <i>ž</i>). <i>N</i> ispred <i>b, p</i> postaje <i>m</i> u

		riječi ispred nepčanih glasova - lj, nj, ć, đ i prednepčanih glasova - š, ž, č, dž, mijenjaju se u š, odnosno ž.“ (2014: 45) „Opće pravilo: h + ć, ć = š“ (<i>op. cit.</i> str. 46) „Opće pravilo: n + b ili p = m“ (<i>ibid.</i>)	glasovnoj promjeni prvi glas prilagođuje drugomu.“ (2014: 50)	izvedenicama, a ostaje <i>n</i> u složenicama. <i>H</i> ispred <i>č</i> mijenja se u <i>š</i> .“ (2014: 34)
	Primjeri	prošnja čežnja siromašćić graščić drščem (može i drhćem) daščem (može i dahćem) himba prehrambeni češći snalažljiv izvješćivati obrambeni	ščepati nošnja kažnjiv pažljiv oraščić trbuščić drščem bombon obrambeni	pišćev grožde lišće išćupati rašćešljati stambeni oraščić
	Iznimke	raznjištati se iznjušiti uznjakati se izlječiti razljutiti sljepilo posljednji snjegovi izjednačiti sljubiti	izjasniti se izljubiti raznježiti sljepoća snježan izvanbračni jedanput stranputica vodenbuha	jedanput

		izvan bro dski jeda n put stra n putica izvan bu rzovni voda n buha crve n perka		
Gubljenje (ispadanje) suglasnika	Definicija/ Pravilo	„Gubljenje glasova mogli bismo opisati kao gubljenje jednoga od istih zatvornika kada se nađu zajedno, a ispadanje se odnosi na ispadanje jednog od dvaju različitih zatvornika“ (2014: 47)	„Kada se jedan pokraj drugoga nađu dva ista suglasnika ili dva suglasnika koji ne mogu stajati zajedno, jedan od njih ispada (gubi se).“ (2014: 51)	„Kad se dva ista suglasnika nađu jedan kraj drugoga, jedan se gubi.“ (2014: 35)
	Primjeri	bezvučni ismijati išunjati Buze št ina slobo št ina sablas na boravi š na nu ž an kova č ki osniva č ki	bezvučan pred vo rje be ž ični isipa t i pede s et koris na kazali š ni nu ž na obras la godi š nji gospo št ina Buze št ina gospic ki	bezvučan i š etati ra ž alostiti
	Iznimke	naj ja či naj ju žniji super re vizija nada dr žavni	naj ja či naj j ednostavniji dvadeset te rećina izvannastavni	naj j ednostavniji naj j adniji naj j asniji nada dr žavni

		izvannastavni nuzzarada tridesettrećina sportski pilotski despotstvo narodstvo kadšto pokadšto azbestni incestni letci petci svetci predci/preci sudci/suci svetci/sveci podatci/podaci zadatci/zadaci svršetci/svršeci	nuzzarada aoristni kontrastni protestni bitki pripovijetki predci sudci domorodci zadatci ostatci letci svetci	preddiplomski
--	--	--	--	---------------

Prikaz jednačenja po zvučnosti u srednjoškolskim se udžbenicima razlikuje od osnovnoškolskih utoliko što se u svim trima prilaže tablica zvučnih i bezzvučnih parnjaka, vjerojatno iz razloga što u srednjoškolskim udžbenicima nema prethodne lekcije o glasovima općenito budući da se pretpostavlja da je to gradivo svladano. Ono što je u *Učimo hrvatski jezik 1* drugačije nego u ostala dva udžbenika jest prikaz sklonidbe riječi u kojima je provedeno jednačenje po zvučnosti, odnosno u kojim slučajevima se glasovi vraćaju u svoje zvučne/bezzvučne parnjake, a u kojima ne. *Fon-fon 1* ističe se po objedinjavanju ovih triju promjena pod nazivom „fonološki uvjetovane glasovne promjene“. Autorica Čubrić jednačenje po zvučnosti prikazuje kroz niz rečenica, bez tipične sažete definicije na koje smo imali priliku naići u ostalim udžbenicima. Najkraću definiciju možemo naći u *Fon-fon 1*. Autorice izostavljaju informaciju da se prvi suglasnik prilagođava drugome navodeći samo da se dva glasa različita po zvučnosti jednače kad se nađu jedan pokraj drugoga. Od proučavana tri udžbenika u posljednjem se (*Hrvatski jezik 1*) nalazi definicija u kojoj se s najmanje riječi navode sve informacije važne za osnovni prikaz ove promjene (suglasnici različiti po zvučnosti jedan kraj drugoga; prvi se suglasnik prilagođava drugome). U *Učimo hrvatski jezik 1* može se naći 12 primjera, u *Fon-fon 1* 6 primjera, isto kao i u *Hrvatski jezik 1*. Osim po broju primjera, *Učimo hrvatski jezik 1* prednjači i po broju iznimaka (22). Slijedi *Fon-fon 1* s 10 te naposljetku *Hrvatski jezik 1* s 8 primjera iznimaka.

Jednačenje po mjestu tvorbe ponovno je u *Učimo hrvatski jezik 1* opisano u nizu rečenica. Ne postoji jedna jezgrovita rečenica koju bismo mogli proglasiti definicijom. Ističe se koji glasovi sudjeluju u promjeni te u dodiru s kojim glasovima do promjene dolazi i u koje se glasove mijenjaju. Također se navode i opća pravila, to jest svojevrstne formule glasova koji sudjeluju u promjeni. U *Fon-fon 1* ponovno nailazimo na sažetu i jednostavnu definiciju u kojoj se navode dvije ključne informacije: dva glasa različita po mjestu tvorbe jedan do drugoga; prvi se glas prilagođuje drugome. U *Hrvatski jezik 1* navodi se koji se glasovi ispred kojih mijenjaju u koje glasove. Po brojnosti primjera i iznimaka situacija je slična kao i u pregledu jednačenja po zvučnosti. Čubrić u *Učimo hrvatski jezik 1* nabraja 12 primjera, u *Fon-fon 1* može ih se naći 9, a u *Hrvatski jezik 1* 7.

Posljednja obrađivana promjena u srednjoškolskim udžbenicima bilo je gubljenje (ispadanje) suglasnika. *Učimo hrvatski jezik* jedini od proučavanih udžbenika pravi razliku između gubljenja i ispadanja glasova. Tako se gubljenje događa kad se jedan do drugoga nađu dva ista zatvornika, a ispadanje u slučaju dvaju različitih zatvornika. U *Fon-fon 1* gubljenje i ispadanje se poistovjećuje, dok se u *Hrvatski jezik 1* ispadanje ni ne navodi. Najveći broj

primjera možemo naći u *Fon-fon 1* (13), zatim u *Učimo hrvatski jezik 1* (10) i najmanje u *Hrvatski jezik 1* gdje su priložena samo 3 primjera. Iznimaka ima najviše u *Učimo hrvatski jezik 1* (24), slijedi *Fon-fon 1* (17) i najmanje ih je u *Hrvatski jezik 1* (5).

Priručnici

Težak, Babić, Gramatika hrvatskoga jezika: priručnik za osnovno jezično obrazovanje

Autor prvu glasovnu promjenu naziva *jednačenjem šumnika po zvučnosti* i za nju tvrdi da se događa kada se zajedno nađu dva šumnika različite zvučnosti te se tada radi lakšeg izgovora izjednačuju tako da oba postanu ili zvučni ili bezvučni. Prilaže tablicu zvučnih i bezvučnih glasova ili kako ih autor naziva *zvučnika* i *bezvučnika*. Ističe kako se u ovome jednačenju prvi šumnik uvijek prilagođuje drugome i da za to vrijede dva pravila. Iza oba pravila autor navodi primjere, iako ne za sve slučajeve (od deset mogućih slučajeva, prikazano je samo 6 slučajeva jednačenja). Dakle, osim za bezvučne glasove koji nemaju svoga zvučnog parnjaka, ne navode se primjeri za: *dž>č* (primjer bi mogao biti posvojni pridjev od *Ilidža* – *ilički*, što nalazimo u udžbeniku *Učimo hrvatski jezik 1* autorice Marine Čubrić) i *ć>đ* (primjer se nije mogao naći ni u jednom od proučavanih izvora te je upitno postoji li uopće takav primjer u praksi). Na kraju upozoravaju na slučaj odstupanja od pravila jednačenja po zvučnosti: „pa se npr. nominativ množine od imenice **redak** piše **redci**, a pridjev izveden od **mlatac** - **mlatčev** (...)“. U potonjem je primjeru očito došlo do zabune zato što bi pridjev od *mlatac* u svakom slučaju trebao glasiti *mlatčev*, imenica koja je „problematična“ jest *mladac* jer bi se kod nje zvučno *d* trebalo promijeniti u bezvučno *t*, no to se ne događa upravo iz razloga da ne bi došlo do zabune pri razlikovanju navedenih dvaju pridjeva (*mladčev* i *mlatčev*). Naposljetku se navode iznimke koje se događaju u nekim hrvatskim govorima. Nije čest slučaj da se primjeri iz dijalekata uvrštavaju u jezične priručnike.

Idući je na redu prikaz jednačenja po mjestu tvorbe. Pri nabranju primjera za glasove *s* i *z* (za svaki od njih po tri primjera) nalazimo na nelogičnost. Iako se oba glasa mijenjaju ispred četiriju različitih glasova, u oba je slučaja po dva puta navedena situacija kad se promatrani glas našao ispred nepčanika *nj* (*bješnji*, *nošnja*; *kažnjiv*, *pažnja*). Dalje navodi da se ovo jednačenje često provodi tek pošto su se u riječi zbile i neke druge promjene kao što

su jednačenje po zvučnosti (*iščistiti*, *beščutan*) i jotacija (*lišće*, *grožđe*). Valja biti oprezan što se tiče isticanja poretka kojim su se te glasovne promjene dogodile te je korisno proučiti stajalište koje promoviraju Horvat i Mihaljević (2007: 156) kad kažu da je upitno „može li se govoriti o redosljedu glasovnih promjena u primjerima kao što su *raščupan*, *beščutan* ili *raščetvoriti*.“ Te su riječi, dakle, nastale prefiksalsnom ili prefiksalsno-sufiksalsnom tvorbom s prefiksom *raz-* ili *bez-*.

Primijeni li se na te primjere prvo jednačenje po zvučnosti, dobiva se *raščupan*, *beščutan* i *raščetvoriti*. Primijeni li se nakon toga jednačenje po mjestu tvorbe, dobit će se *raščupan*, *beščutan* i *raščetvoriti*.

Primijeni li se s druge strane prvo jednačenje po mjestu tvorbe, dobit će se *ražčupan*, *bežčutan* i *ražčetvoriti*. Primijeni li se nakon toga jednačenje po zvučnosti, ponovno će se dobiti *raščupan*, *beščutan* i *raščetvoriti*.

Nastavlja kako bi s psihološkog stajališta zaista mogao biti prihvatljiviji prvi redosljed provođenja glasovnih promjena (JPZ pa JPMT), ali istovremeno redosljed tih glasovnih promjena nije uređen na isti način na koji je primjerice uređen redosljed ispadanja nepostojanoga *a* i jednačenja po zvučnosti, jotacije i jednačenja po mjestu tvorbe ili jednačenja i ispadanja jer se provođenjem tih glasovnih promjena drugim redosljedom ne bi mogao dobiti isti konačni rezultat. „Osim toga, ne postoji nikakav povijesni razlog koji bi upućivao na redosljed tih promjena. Stoga u navedenim primjerima nema opravdanja za zahtijevanje točnoga navođenja redosljeda glasovnih promjena.“ (*ibid.*)

Dani su primjeri za spojeve glasova *s* i *č*, *s* i *ć*, *z* i *đ*, no primjer za *z* i *lj* i dalje nedostaje (prijedlog: *snalažljiv*). Naposljetku navodi pravila i primjere za glas *h*: „Jedrenik *h* zamjenjuje se nepčanicom *š* ispred *ć* i *č*: *mješćić*, *oraščić*, *trbuščić*, *Vlašće*...“. Ponovno jedna nelogičnost. U sva četiri ranije navedena primjera *š* se nalazi ispred *č*, nema nijednog primjera s glasom *ć*. Mogli su se navesti primjeri *beščutan* ili *lišće* koji su već ranije nabrojani pod natuknicom u kojoj se govori da se jednačenje po zvučnosti ponekad provodi tek nakon nekih drugih glasovnih promjena.

Posljednja od promatranih triju promjena jest gubljenje suglasnika. „Neki se zatvornici gube u određenim skupovima. Kad se nađu dva ista zatvornika jedan do drugoga, izgovara se i piše samo jedan.“ Ova je definicija neodređena i neprecizna. Ne navodi se ni koji glasovi se gube, niti u kojim glasovnim sredinama. Među primjerima iznimaka našao se superlativ *najjogunastiji*. Taj autorov odabir iznenađuje ako uzmemo u obzir da je riječ o gramatici za

osnovne škole. Budući da se radi o poprilično nepoznatoj riječi, njezino je objašnjenje potraženo u rječniku („koji je obijestan; nepokoran, samovoljan“). Velika je vjerojatnost da popriličan broj osnovnoškolaca ne bi znao značenje toga pridjeva. S obzirom da je jasnih primjera bilo sasvim dovoljno, može se ustvrditi nije bilo potrebe za uvrštavanjem i ovoga. Pri navođenju slučajeva odstupanja od pravila gubljenja glasova *t* i *d*, Babić navodi i primjer *mladac* – *mladci* – upravo onaj prije spomenuti primjer za koji je rečeno da je diskutabilan kad je riječ o jednačenju po zvučnosti.

Sveukupno gledajući, ova gramatika korektno i relativno precizno opisuje promatrane fonološki uvjetovane alternacije. Primjera ima dovoljno (iako nisu navedeni primjeri za baš sve moguće slučajeve zamjena (npr. prijelaz *dž* u *č* u prikazu jednačenja po zvučnosti i prijelaz *z* u *ž* ispred *lj* u prikazu jednačenja po mjestu tvorbe). Isto tako, pri navođenju primjera nekad nailazimo na nelogičnosti (primjerice, u prikazu jednačenja po mjestu tvorbe glasa *h*, iako do jednačenja dolazi uz glasove *č* i *ć*, sva su četiri navedena primjera uz glas *č* i nijedan uz glas *ć*). Jedina veća zamjerka jest neprecizno objašnjenje gubljenja suglasnika. Nije očito koji se to zatvornici gube kad se dva ista nađu jedan do drugoga budući da nigdje nema popisa tih glasova. No, slučajevi u kojima se gube glasovi *d* i *t* obrađeni su temeljito i pregledno.

Silić, Pranjković, Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta

Cijeli koncept prikaza glasovnih promjena kod Silića i Pranjkovića posve je drugačiji nego u ostalim proučavanim gramatikama. „Premda su se autori odlučili za tradicionalni školski termin [glasovne promjene], sama obrada morfonoloških promjena nije onakva na kakvu smo navikli u školskim gramatikama. Glavni je kriterij mjesto na kojem dolazi do promjena, a nije kriterij tip glasovne promjene koji bi omogućio da se u istome odjeljku iscrpno opiše promjena.“ (Mićanović 2009: 6) Tako autori razlikuju glasovne promjene na granici morfema i osnove, na granici prefiksalnoga morfema i osnove, zatim one koje se očituju samo u izgovoru, pa one na granici prefiksalnoga morfema i osnove uvjetovane promjenom raspodjele glasova; na granici osnove i sufiksalnoga morfema; u korijenskome morfemu; na granici nenaglašene i naglašene riječi, na granici naglašene i nenaglašene riječi i na granici naglašene i naglašene riječi. Već je na prvi pogled uočljivo kako je takav način podjele glasovnih promjena dosta nepregledan i otežava „brzinsko“ pregledavanje

cjelokupnog prikaza pojedine glasovne promjene. I sami primjeri manje su pregledni nego u nekim drugim gramatikama (npr. u Težak-Babićevoj *Gramatici hrvatskoga jezika*) jer nisu izdvojeni u stupce, već se nižu jedan za drugim u recima.

Za razliku od ostalih gramatika i udžbenika, u ovoj se gramatici Silić i Pranjković osvrću na metajezik kojim će se koristiti pri prikazu glasovnih promjena.

Odsad ćemo se umjesto pojma 'fonem' služiti pojmom 'glas', pa onda i pojmovima 'samoglasnik' i 'suglasnik'. Isto ćemo se tako umjesto pojma 'bezvučni suglasnik' služiti pojmom 'nezvučni suglasnik'. Prisutnost se naime svojstva glasa označava sa 'da', koje se ne bilježi, a neprisutnost sa 'ne' koje se bilježi. (Silić – Pranjković 2007: 24)

Takav je komentar koristan i uklanja mogućnost pojave nejasnoća iz razloga što je termin „nezvučni suglasnik“ netipičan te bi bez dodatnog objašnjenja možda djelovalo neozbiljno uvođenje takva neologizma budući da u većini ostalih stručnih radova na ovu temu autori koriste termin *bezvučni*.

Sve tri fonološki uvjetovane glasovne promjene uvrštene su pod glasovne promjene na granici prefiksalnoga morfema i osnove, na granici osnove i sufiksalnog morfema i na granici naglašene i nenaglašene riječi. Što se pak tiče glasovnih promjena na granici nenaglašene i naglašene riječi, u njih je od promatranih triju promjena uvrštena samo asimilacija po zvučnosti. U poglavlje koje govori o promjenama na granici naglašene i naglašene riječi uvrštene su obje alternacije, no ne i ispadanje. No, na tom mjestu, ali i pri prikazu glasovnih promjena na granici nenaglašene i naglašene riječi te naglašene i nenaglašene riječi autori govore o udvajanju (geminiranju) suglasnika (npr. *brod dolazi* [brôd'dòlazi] > [brôd:'òlazi])

Kao i u dosadašnjoj analizi svih prethodnih udžbenika i gramatika, tako će i ovdje promjene biti obrađene jedna po jedna, no na malo drugačiji način, uz isticanje u kojim se sve podjelama glasovnih promjena pojedina alternacija mogla naći. Pridržavajući se redoslijeda kao i dosad, prvo će na redu biti izjednačivanje ili asimilacija po zvučnosti. Jedna od pozicija gdje se ta promjena može dogoditi jest na granici prefiksalnoga morfema i osnove. Zvučne i nezvučne parnjake navode u rečenici što djeluje dosta nepregledno ako usporedimo s tablicama iz drugih izvora. Sukladno tome, autori kažu koji glasovi prelaze u koje, a za nezvučne suglasnike *c*, *f* i *h* ističu da se u svojim promjenama očituju samo u izgovoru. Ono što prikaz ove glasovne promjene razlikuje od prikaza u ostalim izvorima jest navođenje svih promjena glasova za koje postoji potvrda u komunikaciji („Za sve promjene nema potvrda u

komunikaciji.“). To je mnogo korisnije nego kad autori navedu po tri primjera za jedan glas, a niti jedan za neke druge glasove. Također je pohvalno kako autori jasno kažu kako za sve promjene nema potvrda u komunikaciji, a ne kao što se u većini izvora navodi teorijska osnova, a praktični dio, odnosno primjeri, izostaju, ali se to prešućuje ili se na silu uvrštava neki diskutabilan primjer. Obrnuta situacija od obezvučenja glasi: „Kad se nezvučni suglasnici nađu ispred zvučnih, prelaze u svoje zvučne parnjake.“ Nastavljajući dalje, nailazimo na još jednu netipičnost u usporedbi s ostalim izvorima. Naime, autori objašnjavaju što se događa kad se zvučni i nezvučni suglasnici nađu uz suglasnike *m*, *n*, *nj*, *lj*, *r*, *v* i *j* (iako je jasno da se radi o *sonantima*, autori ih imenuju samo *suglasnicima*).

U nekim se slučajevima prije asimilacije po mjestu izgovora mora dogoditi asimilacija po zvučnosti (*iščetkati*, *iščušhati*, *ždžigljati*, *ždoniti*). Zbog nerazumijevanja posljednjih dvaju infinitiva, objašnjenje je potraženo na *Hrvatskom jezičnom portalu*, no niti jedan od primjera nije se mogao naći. Kao što je malo prije već navedeno, možda je bolje ne navoditi ovakve nerazumljive primjere koje većina govornika hrvatskoga jezika gotovo sigurno nikad nije ni čula ni izgovorila, a vjerojatno nikad ni neće. Gramatičari ne bi smjeli pod svaku cijenu navoditi nepotvrđene i diskutabilne primjere samo s ciljem da potvrde svoju tezu.

Druga skupina promjena u koju se asimilacija po zvučnosti ubraja su glasovne promjene na granici osnove i sufiksalnoga morfema. Tako se i na toj granici zvučni suglasnici ispred nezvučnih mijenjaju u nezvučne. Sukladno tome, nezvučni se suglasnici ispred zvučnih mijenjaju u zvučne.

Iduća skupina čiji je ova asimilacija sastavni dio glasovne su promjene na granici nenaglašene i naglašene riječi. „U takvim su ustrojima nenaglašene riječi prijedlozi (koji igraju ulogu prednaglasnica).“ Asimilacija po zvučnosti najčešća je promjena koja se događa na toj granici. Dakle, zvučni suglasnici ispred nezvučnih postaju nezvučni (*predkućom* [prètkućom], *iztunela* [istunéla]), a nezvučni ispred zvučnih – zvučni (*sbratom* [zbrätom], *kbrodu* [gbrödu]).

Četvrta skupina promjena koja uključuje asimilaciju po zvučnosti su glasovne promjene na granici naglašene i nenaglašene riječi. Na toj se granici događaju promjene koje su slične promjenama na granici nenaglašene i naglašene riječi što znači da se očituju isključivo u izgovoru. Pod nenaglašenim riječima u takvim ustrojima podrazumijevamo: nenaglašene oblike ličnih zamjenica, nenaglašene oblike povratne zamjenice *sebe*, nenaglašene oblike prezenta pomoćnih glagola *biti* i *htjeti* te česticu *li*. Neki od primjera za

ozvučenje su: *kovač bi* (to vrlo brzo popravio) > [kòvāžbi] (to vrlo brzo popravio), *bos bi* (mogao stradati) > [bôzbi] (mogao stradati). Primjeri za obezvučenje: *grob će* (trebati urediti) > [gròpće] (trebati urediti), *grad se* (odavde ne vidi) > [grâtse].

Posljednja su skupina glasovne promjene na granici naglašene i naglašene riječi.

Pri brzu se tempu govora pauza između riječi skraćuje. Kad se tako skрати između naglašene i naglašene riječi, dolazi do izgovornih pojava do kojih dolazi između nenaglašene i naglašene riječi, odnosno između naglašene i nenaglašene riječi. Posebno se to vidi kad se druga riječ zahvati rečeničnim (iskaznim) naglaskom. (Silić – Pranjković 2007: 33)

U tome slučaju može doći i do promjene nezvučnih suglasnika ispred zvučnih u zvučne i do promjene zvučnih suglasnika ispred nezvučnih u nezvučne kao u primjerima: *miš gleda* > [mīš'glèdā] > [mīž'glèdā]; *grob treba* (urediti) > [gròb'trèbā] (urediti) > [gròp'trèbā] (urediti).

Autori zatim govore o izjednačivanju ili asimilaciji po mjestu izgovora. Prva skupina u koju se ta promjena ubraja glasovne su promjene na granici prefiksalnoga morfema i osnove. Druga skupina promjena u koju se asimilacija po mjestu izgovora ubraja su glasovne promjene na granici osnove i sufiksalnoga morfema. Ovo je jedini priručnik koji i glas *g* uvrštava u jednačenje po mjestu tvorbe („Grleni se suglasnici *h* i *g* ispred palatalnoga *č* mijenjaju u palatalne *š* i *ž* (koji asimilacijom po zvučnosti postaje *š*. (*op. cit.* str. 27)“). Sljedeća skupina u koju ubrajamo izjednačivanje po mjestu izgovora su glasovne promjene na granici naglašene i nenaglašene riječi. Tako će primjerice suglasnik *ć* zahtijevati promjenu: *pas će* (zalajati) > [pāšće] (zalajati). Suglasnik *z* prethodno (asimilacijom po zvučnosti) mijenja u *s*: *mraz će* (nauditi voćkama) > [mrāsće] (nauditi voćkama) > [mrāšće] (nauditi voćkama). Zadnja su skupina glasovne promjene na granici naglašene i naglašene riječi. Kao što pritom dolazi do asimilacije po zvučnosti, isto tako može doći i do asimilacije po mjestu izgovora: *pas čeka* > [pās'čèkā] > [pāš'čèkā], *knez časti* (goste) > [knêz'čāstī] (goste) > [knêš'čāstī] (goste) > [knêš'čāstī] (goste).

Obje se asimilacije očituju i u pismu i u izgovoru.

U ovoj gramatici autori glasovnu promjenu koja se naziva gubljenje suglasnika ne naslovljavaju posebnim imenom, nego navode da se dva suglasnika stapaju u jedan: „Kad granica prefiksalnoga morfema i osnove ne traži razlikovanje značenja, dva se suglasnika *ss*,

zz, šš, žž, dd i tt stapaju u jedan“ (*ibid.* str. 25) (*bestidan, beznačajan, bešuman...*) ili pak da suglasnik *ispada*, no nigdje promjenu ne imenuju konkretnom imenicom (*ispadanje, gubljenje* ili pak *stapanje*).

Druga skupina u koju se ova promjena ubraja glasovne su promjene na granici osnove i sufiksalnoga morfema. „Na granici osnove i sufiksalnoga morfema iz raspodjela *stc, stl, stm, stn, stk, štc i štk* suglasnik *t* ispada“. Ponekad prije toga dolazi do asimilacije po zvučnosti kao u primjeru *groska*. Sljedeća su skupina glasovne promjene na granici naglašene i nenaglašene riječi. Iz raspodjele će *stS* (ako *S* nije *v, r* ili *j*) *t* ispasti, a onda će u nekim slučajevima doći i do ranije navedenih alternacija npr. *most bi* (mogao pasti) > [môstbi] (mogao pasti) > [môsbi] (mogao pasti) > [môzbi] (mogao pasti). „Kao što pokazuje primjer *hrast će* > [hrâšće], *t* iz takvih ustrojstava ispada: *čitat će* (i on) > [čitátće] (i on) > [čítaće] (i on).“ Isto vrijedi i za suglasnik *d* jer prethodno prelazi u *t*: *brod će* (proći ispod mosta) > [brôtće] (proći ispod mosta) > [brôće] (proći ispod mosta). „Kako vidimo, *t* će i *d* ispasti iz prethodne riječi bez obzira na to je li glagol ili koja druga riječ.“

Kao što se moglo primijetiti, obrada glasovnih promjena u ovoj gramatici uvelike se razlikuje od obrada u ostalim proučavanim izvorima. Iako na prvi pogled može djelovati da je ovakav sistem nepregledan i nejasan, nakon pomnijeg proučavanja, vidljivo je da su autori u ovoj gramatici itekako bili vođeni istančano osmišljenom logikom, ali koja nije nužno i najpraktičnija. Vidljivo je da je postojao jasno napravljen plan kojeg su se autori sustavno pridržavali od početka do kraja. Pozitivno je što su svaki primjer promjene glasa nastojali potvrditi primjerom iz jezika ne ostavljajući sve samo na teoriji. Pritom se nisu ponavljali kao što su to činili neki drugi autori (po tri primjera za jedan glas, a niti jedan za neke druge glasove). To je rezultiralo velikim brojem primjera što će se lako moći vidjeti u poredbenim tablicama kasnije u radu. Još jedna novost u odnosu na druge gramatike i udžbenike jest uvrštavanje glasa *g* u jednačenje po mjestu tvorbe. Jedina zamjerka jest što autori ne navode iznimke od pravila provođenja ovih promjena osim svega tri primjera u jednačenju po mjestu tvorbe. Od ovako detaljno napisanog priručnika tako nešto bi se očekivalo. Vezano uz posljednju proučavanu promjenu, naziv nije jasno definiran. Na nekim dijelovima autori kažu da se glasovi međusobno *stapaju*, a ponekad da *ispadaju*. Također, na mjestima gdje bi za očekivati bilo spominjanje gubljenja, odnosno ispadanja suglasnika (naglašena + naglašena riječ, nenaglašena + naglašena riječ, naglašena + nenaglašena riječ) autori daju prikaz *udvajanja* odnosno *geminiranja* suglasnika što nije bilo prilike vidjeti ni u jednom od ostalih proučavanih izvora u ovome radu. Iako ovakav prikaz ne omogućuje brzo pronalaženje

željenih podataka (ako učenika primjerice zanima samo poglavlje o alternaciji po zvučnosti) jer će morati proći sve podjele i na taj način pronaći u kojima se sve traženi pojam nalazi, ali s druge strane, ako nekoga ciljano zanimaju mjesta na kojima se pojedine promjene zbivaju, onda je ovo pravi priručnik za njih.

Barić i sur., Hrvatska gramatika

Prije poglavlja o glasovnim promjenama, unutar poglavlja *Raspodjela fonema i fonemskih skupova* nalazi se cjelina *Pravila o raspodjeli fonema* te unutar njega autori razlikuju dva ograničenja: *Ograničenja u raspodjeli suglasnika s obzirom na različita akustička i artikulacijska svojstva* (što se dodatno grana na *Razlikovanje suglasnika po zvučnosti i Razlikovanje suglasnika po mjestu tvorbe*) i *Ograničenja u raspodjeli suglasnika s obzirom na ista ili slična artikulacijsko-akustička svojstva* (unutar čega detaljnije objašnjavaju pravila ispadanja (gubljenja) suglasnika). Na tim mjestima izlažu sva pravila vezana uz proučavane tri fonološki uvjetovane glasovne promjene. Budući da je taj prikaz detaljan i precizan, velik dio tih informacija nedostaje u poglavlju o alternacijama upravo iz razloga što su već tu iznesene. Možda ne bi bilo loše te cjeline objediniti te tako sve informacije o glasovnim promjenama staviti na jedno mjesto i time olakšati snalaženje po gramatici.

Slijedi prikaz tumačenja ovih triju fonološki uvjetovanih glasovnih promjena u poglavlju *Morfonologija*. Kao što je ranije istaknuto, ova je gramatika jedina od proučavanih priručnika koja posebno izdvaja *fonološki uvjetovane alternacije*. Prva od njih jednačenje je suglasnika po zvučnosti. Pomalo je nejasan način prikazivanja primjera za ozvučivanje. Naime, oni izgledaju ovako:

p/b ispred /ž/, npr. *tòp* – *tòbdžija*, *òklop* – *oklòbdžija*

t/d ispred /b/, npr. *svät* – *svàdba*, *pût* – *pòpudbina*

s/z ispred /b/, /d/, /g/, npr. *bròjiti* – *zbròjiti*, *drúžiti* – *zdrúžiti*, *gúрати* – *zgúрати*

š/ž ispred /b/, npr. *zàdūšu* – *zàdužbina*

č/dž ispred /b/, npr. *svjedòčiti* – *svjèdodžba*

k/g, s/ž, z/ž ispred / ž/, npr. *bùrek* – *burègdžija*, *ìnteres* – *interèždžija*, *mìraz* – *miràždžija*.

Nije logično zašto prvu i posljednju natuknicu autori nisu spojili u jednu ako su već u posljednjoj naveli tri različita parnjaka koji se mijenjaju ispred /ž/, a posebno zato što pritom navode čak i isti sufiks (-*džija*). Jednako tako mogle su se u jednu natuknicu spojiti druga, četvrta i peta. Ovakvo je navođenje nepregledno. Osim toga, nisu navedene ni sve mogućnosti ozvučivanja (nedostaje: alternacija *ć/đ* za koju očito ne postoji potvrđeni primjer u praksi). U posljednjem se retku potkrala pogreška kad autori navode da *z* prelazi u *ž* ispred *ž* i to pritom ističu kao ozvučivanje. Glas *z* već je zvučan sam po sebi te ga ne bi trebalo svrstavati u promjenu pod ozvučivanje jer je njegovo svojstvo zvučnosti ostalo nepromijenjeno. Promjena /*z*/ u /*ž*/ odraz je jednačenja po mjestu tvorbe, a ne po zvučnosti.

Sljedeće je na redu obezvučivanje pri čijoj se analizi prilaže spisak glasova s primjerima. I kod obezvučivanja jednaka je situacija kao i kod ozvučivanja. I ovdje nedostaju primjeri za neke od glasova (*dž/ć* – moguć primjer: *Ilidža – ilički* preuzet iz udžbenika *Učimo hrvatski jezik 1* autorice Čubrić). Za razliku od prethodne proučavane gramatike Silića i Pranjkovića, ovdje autori nisu toliko dosljedni u navođenju primjera za svaki slučaj u kojemu je do promjene došlo. Uzmimo kao primjer prvi redak u kojemu autori navode da *b* prelazi u *p* ispred /*c, č, ć, f, h, k, s, š, t*/. Promatrajući dane primjere (*vrapca, opcrtati, vrapčji, opčaranost, ophoditi, opkopati, šipka, opslužiti, opšišati, optrgati*) lako se može primijetiti kako se za neke glasove navodi po više primjera, dok se za druge ne navodi niti jedan. Tako za prijelaz *b* u *p* ispred *c* imamo dva primjera (*vrapca, opcrtati*), ispred *č* također dva (*vrapčji, opčaranost*), za glasove *ć* i *f* primjera nema (za glas *ć* mogao se navesti primjer *općutjeti*, a za glas *f* primjera nema ni u ostalim proučavanim udžbenicima i priručnicima te ako zbilja nije potvrđen u praksi, nema ga smisla ni navoditi), nadalje za glasove *k, s, š* i *t* naveden je po jedan primjer (*šipka; opslužiti; opšišati; optrgati*). Ovakvo nesustavno navođenje primjera djeluje neorganizirano i nestručno. Korisnije bi bilo navesti po jedan primjer za svaki glas nego da se za neke navodi po dva, a za druge nijedan.

Iduće je na redu jednačenje suglasnika po mjestu tvorbe. Bez puno dodatnih objašnjenja šturo se navode slučajevi u kojima do promjene dolazi, redaju se primjeri i naposljetku ističu odstupanja i dvostrukosti.

Zadnja promjena koja će se proučavati u ovome radu bit će ispadanje (gubljenje) suglasnika. Iz naziva bi se moglo zaključiti da autori prave razliku između ispadanja i gubljenja, no to ovdje nije slučaj. Autori ih naprosto izjednačavaju i tretiraju kao sinonime. Tako konstatiraju da „iz suglasničkog skupa ispadaju (gube se) suglasnici isti ili slični po

artikulacijsko-akustičkim svojstvima“. Ako su autori pritom imali namjeru istaknuti razliku između ispadanja i gubljenja, može se reći da ona nije dovoljno jasno napravljena jer se kasnije u tekstu govori samo o ispadanju ne spominjući više gubljenje ni u slučajevima kad su suglasnici slični, a ne isti. Kada se u suglasničkom skupu nađu dva jednaka suglasnika, jedan ispada te autori kao primjer navode samo glasove *d* i *z* te glas *s* kod kojega se to događa u sufiksu *-skī* iza /č, ć, s, š/. Pri analizi promjene koja se zbiva s glasovima *t* i *d* ne koriste termin *gubljenje*, samo navode „alternacija *t/Ø*, *d/Ø*“.

Razlike u objašnjenju i prikazu u priručnicima

	Izvor	TEŽAK, Stjepko, BABIĆ, Stjepan (2005) <i>Gramatika hrvatskoga jezika: priručnik za osnovno jezično obrazovanje.</i> Zagreb: Školska knjiga.	SILIĆ, Josip, PRANJKOVIĆ, Ivo (2007) <i>Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta.</i> Zagreb: Školska knjiga.	BARIĆ, Eugenija i sur. (2005) <i>Hrvatska gramatika.</i> Zagreb: Školska knjiga.
JPZ	Definicija/ Pravilo	„Ako se zajedno nađu dva šumnika od kojih je prvi zvučan, a drugi bezvučan, prvi se šumnik zamjenjuje sa svojim bezvučnim parnjakom.“ (2000: 66) „Ako se zajedno nađu dva šumnika od kojih je prvi bezvučan, a drugi zvučan, prvi se zamjenjuje sa svojim zvučnim parnjakom.“ (2000: 67)	„Kad se zvučni suglasnici nađu ispred nezvučnih, prelaze u svoje nezvučne parnjake.“ (2007: 24) „Kad se nezvučni suglasnici nađu ispred zvučnih, prelaze u svoje zvučne parnjake.“ (2007: 25)	„Suglasnici koji se razlikuju po svojstvu zvučnosti jednače se tako da se prvi suglasnik skupa zamjenjuje suglasnikom po zvučnosti jednakim drugom suglasniku skupa. Dvije su takve alternacije: ozvučivanje i obezvučivanje. Alternacija bezvučni/zvučni suglasnik u osnovi i u prefiksu zove se ozvučivanje. [...] Alternacija zvučni/bezvučni suglasnik u osnovi i prefiksu zove

				se obezvučivanje.“ (Barić i sur. 2005: 77)
	Primjeri	vrap ca glat ka druk č iji ri ć ka n is ka te š ka to bd žija svad ba svag d anji svjedod ž ba z bogom zadu ž bina	opto ć iti op k opati op s tati op ć initi op ć utjeti op š iti op h oditi ot p asti ot k op ć ati isp u stiti isto ć iti iskopati iseuriti isforsi r ati ishraniti z biti gip k a glat ka bok ca n is ka la š ca jednad ž ba glaz ba	tob d žija oklob d žija svad ba popud b ina z brojiti z družiti z gurati zadu ž bina svjedod ž ba buregd ž ija intere ž džija mira ž džija vrap ca op c rtati vrap ć ji op ć aranost op h oditi op k opati šip k a op s lužiti op š išati op t rgati otfu ć kati ot h raniti glat ka slat ka ot k opati ot p latiti bok ca

				bokčija smečkast iscuriti isfućkati ishlapiti iskopati isplivati ustrajati rasplamsati lašca muški
	Iznimke	redci mlatčev	/	ivanićgradski Josipdol jurisdikcija Tbilisi gangster Habsburg vašingtonski gradski odšetati podstanar podšišati podšivati
JPMT	Definicija/ Pravilo	„Po mjestu tvorbe jednače se šumnici <i>s</i> , <i>z</i> , <i>h</i> i zvonačnik <i>n</i> i to po ovim pravilima: Šumnik <i>s</i> ispred nepčanika <i>č</i> , <i>ć</i> , <i>lj</i> , <i>nj</i> zamjenjuje se sa <i>š</i> , a šumnik <i>z</i> ispred <i>đ</i> , <i>dž</i> , <i>lj</i> , <i>nj</i>	„Kad se nepalatalni (nenepčani) suglasnici <i>s</i> i <i>z</i> nađu ispred palatalnih (nepčanih), prelaze u svoje nepčane (palatalne parnjake). (2007: 25)	„Suglasnici različiti po mjestu tvorbe jednače se tako da se prvi suglasnik skupa zamjenjuje suglasnikom koji je po mjestu tvorbe jednak drugom suglasniku

		zamjenjuje se sa <i>ž</i> .“ (2000: 67) „Kada se nosnik <i>n</i> nađe pred usnenikom <i>b</i> ili <i>p</i> zamjenjuje se nosnim usnenikom <i>m</i> . Jedrenik <i>h</i> zamjenjuje se nepčanicom <i>š</i> ispred <i>ć</i> i <i>č</i> .“ (2000: 67)	„Grleni se suglasnici <i>h</i> i <i>g</i> ispred palatalnoga <i>č</i> mijenjaju u palatalne <i>š</i> i <i>ž</i> (koji asimilacijom po zvučnosti postaje <i>š</i>). [...] Grleni se suglasnik <i>h</i> mijenja u palatalni suglasnik <i>š</i> i ispred <i>ć</i> . [...] Po toj se promjeni (asimilacijom po mjestu izgovora) suglasnik <i>n</i> mijenja u <i>m</i> [...]“ (2007: 27)	skupa.“ (2005: 78)
	Primjeri	bješ n ji miš lj u noš n ja kaž n jiv mira ždž ijka paž n ja iš č istiti beš ć utan liš će gro žde obra mb en prehra mb en sta mb eni zele mb ać cr mp urast mješ ć ić oraš ć ić	š č epati š ć ućuriti se ž dž igljiati ž d oniti iš č etkati iš ć uškati ž dž igljiati ž d oniti pore ždž ija intere ždž ija zamiš lj en zakaš n javati noteš ć ić obraš ć ić oraš ć ić bubreš ć ić daš ć em	bješ n ji oraš ć ić snala žlj iv iš č upati raš ćešlj ati him a sta mb eni zele mb ać cr mp urast

		trbušćić Vlašće dašćem/ dahćem dršćem/ drhćem	stambeni	
	Iznimke	sljubiti razljutiti raznjihati posljednji sljedbenik sljeme sljepoća snjegovi ozljeda crvenperka jedanput Rizvanbegović stranputica Sulejmanpašić izvanbračni vodenbuba	sljubiti izljubiti iznjedriti	razljutiti sljubiti raznjihati ozljeda sljepoća snjegovi bjesnjeti opravnjeti izvanbrodski jedanput
Gubljenje (ispadanje) suglasnika	Definicija/ Pravilo	„Kada se nađu dva ista zatvornika jedan do drugoga, izgovara se i piše samo jedan.“ (2000: 68)	„Kad granica prefiksalnoga morfema i osnove ne traži razlikovanje značenja, dva se suglasnika <i>ss</i> , <i>zz</i> , <i>šš</i> , <i>žž</i> , <i>dd</i> i <i>tt</i> stapaju u jedan.“ (2007: 25) „Na granici osnove i sufiksalnoga morfema iz raspodjela <i>stc</i> , <i>stl</i> , <i>stm</i> ,	„Iz suglasničkog skupa ispadaju (gube se) suglasnici isti ili slični po artikulacijsko-akustičkim svojstvima.“ (2005: 79)

			<i>stn, stk, štci štk</i> suglasnik <i>t</i> ispada.“ (2007: 27)	
	Primjeri	pred v orje bez v učan is i pati pe d eset be ž ični ra ž ariti o c a o č e za d aci su c a su č ev gos p oština hrva š tina mjes n i kazali š ni nu ž ni ra s la napr s ka godi š nji mladi ć ki plemi ć ki	bestidan beznačajan bešuman beživotan odijeliti otud jednolisc a ras l a usmen i žalos n a hrask a bluš č a hruš š ka gros k a	odijeliti otada bez v učan isisati ribi č ki mladi ć ki ruski bogata š ki o c a o č e sr c a sr č an gos p oština hrva š tina lječili š ni mas n a nu ž ni
	Iznimke	naj j ači naj j adniji naj j asniji naj j ednostavniji naj j edriji naj j eftiniji naj j ogunastiji naj j užniji	/	bez d lak ist k ati stla č iti

		nuzzanimanje nuzzarada naddruštveni poddijalekt mladci mlatci redci metci azbestni antifašistkinja protestni slabićstvo pokućstvo rasipkućstvo		
--	--	---	--	--

Težak i Babić u svojoj gramatici prilažu dva pravila; jedno o ozvučivanju, a drugo o obezvučivanju (iako ih ne imenuju tim nazivima). Slično je i u gramatici Silića i Pranjkovića. Barić u svojoj gramatici prilaže najopsežnije pravilo u kojemu za razliku od prethodna dva priručnika precizira i mjesto u riječi gdje do promjene dolazi (u osnovi i u prefiksu). Nadalje, slično kao i u *Fon-fon 1*, u *Hrvatskoj se gramatici* ove tri glasovne promjene objedinjuju pod nazivom *fonološki uvjetovanih alternacija* (u *Fon-fon 1* imamo *fonološki uvjetovane glasovne promjene*). Što se pak tablice zvučnih i bezzvučnih suglasnika tiče, u samome poglavlju o glasovnim promjenama nalazimo ju jedino u Težak-Babićevoj gramatici, dok se u druge dvije ona može pronaći u ranijim poglavljima o glasovima općenito. Kada je riječ o brojnosti primjera, najviše ih ima u *Hrvatskoj gramatici* (40), zatim u Silić-Pranjkovićevoj (23) i najmanje u Težak-Babićevoj gramatici (12). Najviše iznimaka ima ponovno u *Hrvatskoj gramatici* (12), u Težak-Babićevoj su svega dva primjera, dok Silić i Pranjković ne navode niti jedan.

Težak-Babićeva *Gramatika hrvatskoga jezika* daje jednostavno objašnjenje jednačenja glasova po mjestu tvorbe navodeći koji se glasovi jednače, ispred kojih te kojim se glasovima zamjenjuju. Sličan prikaz može se pronaći i u Silić-Pranjkovićevoj gramatici, dok u *Hrvatskoj gramatici* nailazimo na nešto općenitije pravilo bez isticanja glasova koji sudjeluju u promjeni već u uvodnoj rečenici. Situacija s brojnošću primjera u jednačenju po mjestu tvorbe promijenila se tako da je gramatika koja je u prethodnoj promjeni imala najviše primjera (*Hrvatska gramatika*) sada dala najmanji broj primjera (9), a ona s najmanje (Težak-Babićeva) sada ima najviše (21). Silić-Pranjkovićeva gramatika ponovno je u sredini s 18 primjera. Iznimaka ima najviše ponovno u Težak-Babićevoj gramatici (16), slijedi Barićina gramatika s 10 primjera i najmanje iznimaka ima u Silić-Pranjkovićevoj gramatici (3).

U Težak-Babićevoj gramatici kao pravilo vizualno je istaknut (uokviren) samo slučaj dodira dvaju istih, no ne i sličnih zatvornika. Tek se kasnije u lekciji navodi da se i zapornici *d* i *t* gube u određenim skupovima. Vidljivo je da autori ne razlikuju gubljenje od ispadanja jer ispadanje niti u jednom trenu ne spominju. Na neobičnost nailazimo u gramatici Silića i Pranjkovića jer oni promatranu promjenu ne imenuju određenim imenom već samo kažu kako se dva ista suglasnika *stapaju* u jedan, ili da suglasnik *t ispada* iz pojedinih skupova glasova. Posljednji proučavani priručnik, *Hrvatska gramatika*, ne razlikuje ispadanje od gubljenja, već oba naziva koriste kao sinonime. Kad govore o dodiru dvaju istih suglasnika, koriste termin *ispadanje*, dok po pitanju dodira dvaju različitih suglasnika izbjegavaju jasno određivanje izraza te jednostavno navode da je došlo do alternacije *t/Ø*, *d/Ø*. Primjera ima najviše u

Težak-Babićevoj gramatici (21), pa u Barićinoj (17) i najmanje u Silić-Pranjковиćevoj (14). I iznimaka je najviše u Težak-Babićevoj (22), u kojoj ih ima nemjerljivo više nego u Barićinoj gdje se navode samo tri iznimke, no i to je više nego u Silić-Pranjковиćevoj gdje se ne navodi niti jedna iznimka.

Usporedba objašnjenja i prikaza u osnovnoškolskim i srednjoškolskim udžbenicima i priručnicima

Jednačenje po zvučnosti

U svim trima osnovnoškolskim udžbenicima tablice zvučnih i bezzvučnih parnjaka priložene su u jednom od prethodnih poglavlja o glasovima općenito, no ne i uz same glasovne promjene. Za ovaj bi uzrast bilo korisnije da osnovnoškolci imaju glasove koji sudjeluju u promjeni priložene uz samu promjenu jer je gradivo samo po sebi dovoljno apstraktno i ovako neki nedostatak može dodatno otežati razumijevanje. Udžbenik *Riječi hrvatske* 8 ističe se po tome što autorice posebno izdvajaju u kojim je riječima do glasovne promjene došlo pri tvorbi riječi, a u kojima pri promjeni oblika. U *Hrvatskoj krijesnici* 8 te su tri promjene izdvojene u zasebnu cjelinu „Jednačenje i ispadanje glasova“. U tom je udžbeniku razumijevanje otežano malim brojem primjera koji su kompleksni jer su se u njima dogodile i neke druge glasovne promjene (kao u riječi *poljupca* ili *grožđe*). U udžbeniku *Volimo hrvatski!* 8 gradivo je objašnjeno jasno i pregledno.

Za razliku od osnovnoškolskih udžbenika, kod srednjoškolskih su tablice zvučnih i bezzvučnih parnjaka priložene u svim trima udžbenicima, no to je vjerojatno iz razloga što u njima zvučni i bezzvučni glasovi nisu obrađeni u jednom od prethodnih poglavlja budući da se očito pretpostavlja da je to gradivo već svladano. Ono po čemu se udžbenik autorice Čubrić razlikuje od ostalih jest po prikazu sklonidbe riječi u kojima se dogodilo jednačenje po zvučnosti, tj. u kojim se slučajevima promijenjeni glas vraća u svoju prvotnu varijantu, a u kojima ne. To je jedini udžbenik u kojemu se tako nešto moglo uočiti. Nadalje, bitno je istaknuti da je *Fon-fon 1* jedini od udžbenika u kojemu se ove tri promatrane promjene izdvajaju pod zajedničkim nazivnikom *fonološki uvjetovanih glasovnih promjena*. Cjelokupno je gradivo vrlo detaljno obrađeno u udžbeniku *Hrvatski jezik 1*, što pomalo iznenađuje jer je

riječ o udžbeniku za strukovne škole. Moglo bi se reći da je proučavano gradivo obrađeno čak i preopsežno za strukovnjake. Ovaj udžbenik razlikuje se od ostalih po tome što autorica piše u drugome licu, izravno se obraća učeniku.

Proučavajući i međusobno uspoređujući tri gramatike, vrlo lako se može uočiti da su različiti autori imali posve različite pritupe ovim promjenama. U Težak-Babićevoj gramatici priložena je tablica zvučnih i bezzvučnih parnjaka uz samu lekciju o jednačenju po zvučnosti. Zamjerka je relativno malen broj primjera i činjenica da se za neke glasove navodi po više primjera, a s druge strane, za neke druge glasove niti jedan primjer. Silić-Pranjakovićeva gramatika najviše se razlikuje od ostalih po tome što se glasovne promjene grupiraju i određuju prema mjestu nastanka pa se tako svaka od ovih triju promjena može pronaći u više različitih poglavlja (kao što se jednačenje po zvučnosti primjerice moglo naći u glasovnim promjenama na granici prefiksalnoga morfema i osnove, na granici osnove i sufiksalnoga morfema, na granici naglašene i nenaglašene riječi, na granici nenaglašene i naglašene riječi i na granici naglašene i naglašene riječi). Što se zvučnih i bezzvučnih parnjaka tiče, autori u samoj lekciji ne prilažu tablicu, ali glasove nabrajaju u tekstu. U *Hrvatskoj gramatici* ne nalazimo tablicu zvučnih i bezzvučnih parnjaka, nego ju, kao i u osnovnoškolskim udžbenicima nalazimo u jednom od prijašnjih poglavlja. Kao i *Fon-fon 1*, i u ovom se priručniku ove tri promjene posebno izdvajaju, u ovom slučaju u „fonološki uvjetovane alternacije“. Moj je prigovor ponovno vezan uz primjere u kojima autori nisu dosljedni jer ne navode primjere za sve slučajeve, dok s druge strane, za neke navode po više primjera.

Jednačenje po mjestu tvorbe

Pri objašnjenju jednačenja po mjestu tvorbe u *Riječima hrvatskim* 8 glasovi koji sudjeluju u promjeni jasno su istaknuti. Također je istaknuto u koje glasove prelaze pod utjecajem nepčanika, te glasova *b* i *p*. Kao i u prikazu svih ostalih proučavanih promjena, i ovdje je gradivo vizualno vrlo dobro obrađeno, bitni dijelovi lako su uočljivi i istaknuti. U *Hrvatskoj kriješnici* 8 navedena su samo dva primjera od kojih je jedan (*grožđe*) neprimjeren (težak) jer se u njemu dogodila još jedna glasovna promjena, a autorice nisu izravno objasnile o kojoj se još promjeni radi. Kao i u *Riječima hrvatskim* 8, i ovdje su jasno istaknuti glasovi koji sudjeluju u promjeni. Isto tako je i u *Volimo hrvatski!* 8 u kojemu je za razliku od prethodnog udžbenika primjera više i jasniji su.

U *Učimo hrvatski jezik 1* jednačenje po mjestu tvorbe objašnjeno je na sustavan način, a primjera i iznimaka ima dovoljno za razumijevanje gradiva. Ipak, kao zamjerku bih izdvojila napomenu u kojoj se ističe kako se u nekim govorima jednačenje provodi i u izgovoru dviju riječi koje su u jednoj naglasnoj cjelini. U *Fon-fon 1* autorice prilažu vrlo preglednu tablicu iz koje se lako može vidjeti koji glasovi sudjeluju u promjeni, u kojim glasovnim okolinama i koji primjeri to potvrđuju. Sličnu situaciju imamo i u udžbeniku autorice Zrinjanin u kojemu je odmah na početku poglavlja istaknuto koji glasovi sudjeluju u promjeni, pod utjecajem kojih se glasova mijenjaju te u koje glasove prelaze. Potom slijedi niz primjera koji su jasno i pregledno objašnjeni. Iako i ovdje koriste leksem *grožđe* (uz *lišće*), uz oba je primjera objašnjeno da se u navedenim riječima prvo dogodila jotacija, a potom je uslijedilo i jednačenje. Nastavljaju s primjerima *iščupati* i *raščešljati* u kojima prikazuju slučajeve u kojima prije jednačenja po mjestu tvorbe može doći i do jednačenja po zvučnosti. Budući da je slijed glasovnih promjena vrlo jasno objašnjen i jer se radi o udžbeniku za srednje škole, ovdje smatram čak i korisnima ovakve primjere za razliku od objašnjenja leksema *grožđe* u *Hrvatskoj krijesnici 8* jer tamo nigdje nije objašnjeno koja je promjena prethodila jednačenju po mjestu tvorbi, samo se postavlja pitanje „Kako je nastao glas *đ* u ovoj riječi?“, a ipak se radi o osnovnoškolskome udžbeniku i ne može se sa sigurnošću znati da će baš svim osnovnoškolcima to biti posve jasno.

U Težak-Babićevoj gramatici odmah se u uvodnoj rečenici ističe koji se šumnici jednače i po kojim pravilima. Slijedi niz primjera, što je vrlo pohvalno, no za neke glasove ima više primjera, dok za neke druge nema niti jednog. Korisnije bi bilo staviti po jedan primjer za svaki navedeni slučaj jednačenja. Dobro je i isticanje da do promjene često dolazi tek nakon nekih drugih promjena kao što su jotacija i jednačenje po zvučnosti. Ono po čemu se Silić-Pranjakovićeva gramatika razlikuje od ostalih jest sudjelovanje glasa *g* u tome jednačenju. Kao primjer navode deminutiv *bubreščić*. U gramatici Barić-Lončarić ovo jednačenje obrađeno je veoma šturo (na svega pola stranice teksta). Navedena su pravila, primjeri, odstupanja i dvostrukosti. Primjera ponovno za neke alternacije ima više, a za neke niti jedan.

Ispadanje (gubljenje) suglasnika

U udžbeniku *Riječi hrvatske* 8 autorice ističu dvije mogućnosti ispadanja suglasnika (u slučaju dvaju istih ili dvaju sličnih suglasnika), no obje mogućnosti objedinjuju pod nazivom *ispadanje*. U *Hrvatskoj kriješnici* 8 opciju dodira dvaju različitih suglasnika i ne spominju zadržavajući se na slučaju dodira dvaju istih glasova u kojem slučaju jedan glas *ispada*. U *Volimo hrvatski!* 8 naslov promjene jest *gubljenje glasova*, no već u prvoj uvodnoj rečenici govore o *ispadanju* („Osim što se mijenjaju, stapaju ili jednače, glasovi mogu i ispadati.“). Do *ispadanja* dolazi kad se jedan do drugoga nađu dva ista suglasnika. Nakon toga ističu leksem *otac* kojemu u oblicima i izvedenicama suglasnik *t* *ispada*. Potom ponovno spominju dodir dvaju istih glasova, ali tada govore o *gubljenju* glasova. Iz svega navedenog jasno je da ni autorice same ne razlikuju gubljenje od ispadanja, pa teško da će ih učenici razlikovati.

U *Učimo hrvatski jezik 1* autorica razlikuje gubljenje od ispadanja. Čak ih odvaja zasebnim naslovima te ih zatim objašnjava. Ovo je jedini od izvora (uključujući i gramatike) u kojima se promjena ističe do te mjere. U *Fon-fon 1* nailazimo na oba izraza (i gubljenje i ispadanje) no razlika među njima nije jasno istaknuta. Iako je u udžbeniku *Hrvatski jezik 1* naslov promjene *Ispadanje suglasnika*, uvodna rečenica glasi „Kad se dva ista suglasnika nađu jedan kraj drugoga, jedan se gubi“. Premda se kroz čitavu lekciju govori samo o slučaju dvaju istih suglasnika, autorica miješa izraze ispadanje i gubljenje koristeći ih kao sinonime.

U Težak-Babićevoj gramatici koristi se samo termin *gubljenje* suglasnika i za slučajeve dvaju istih i dvaju različitih suglasnika. Što se tiče istih, nije navedeno kod kojih se sve glasova promjena može dogoditi. U Silić-Pranjakovićevoj gramatici autori kažu da se dva ista suglasnika *stapaju* u jedan, a od dvaju različitih suglasnika jedan *ispada*. Što se tiče samog govora, u nekim slučajevima spojeva dviju riječi autori govore o *udvajanju* odnosno *geminiranju* suglasnika. Što se Barićine gramatike tiče „iz suglasničkog skupa ispadaju (gube se) suglasnici isti ili slični po artikulacijsko-akustičkim svojstvima“.

Slijedi tablica u kojoj je proučavan odnos brojnosti primjera i iznimaka u svim proučavanim izvorima. Potom je naveden njihov poredak na temelju kojega se nastojalo doći do zaključka iz dobivenih rezultata.

		JPZ		JPMT		Ispadanje (gubljenje) suglasnika	
		Primjeri	Iznimke	Primjeri	Iznimke	Primjeri	Iznimke
OŠ udžbenici	<i>Riječi hrvatske 8</i>	4	7	4	4	6	4
	<i>Hrvatska krijesnica 8</i>	1	13	2	3	4	6
	<i>Volimo hrvatski! 8</i>	8	11	7	5	6	5
SŠ	<i>Učimo hrvatski jezik 1</i>	12	22	12	16	10	24
	<i>Fon-fon 1</i>	6	10	9	9	13	17
	<i>Hrvatski jezik 1</i>	6	8	7	1	3	5
Priručnici	<i>Gramatika hrvatskoga jezika: priručnik za osnovno jezično obrazovanje</i>	12	2	21	16	21	22
	<i>Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta</i>	23	0	18	3	14	0
	<i>Hrvatska gramatika</i>	40	12	9	10	17	3

Poredak po broju primjera:

1. *Hrvatska gramatika*
2. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*
3. *Gramatika hrvatskoga jezika: priručnik za osnovno jezično obrazovanje*
4. *Učimo hrvatski jezik 1*
5. *Fon-fon 1*
6. *Hrvatski jezik 1*
7. *Volimo hrvatski! 8*
8. *Riječi hrvatske 8*

9. *Hrvatska krijesnica 8*

Poredak po broju iznimaka:

1. *Učimo hrvatski jezik 1*
2. *Gramatika hrvatskoga jezika: priručnik za osnovno jezično obrazovanje*
3. *Fon-fon 1*
4. *Hrvatska gramatika*
5. *Hrvatska krijesnica 8*
6. *Volimo hrvatski! 8*
7. *Riječi hrvatske 8*
8. *Hrvatski jezik 1*
9. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*

Poredak po broju primjera pokazuje da je stanje upravo onakvo kakvo bi trebalo biti s obzirom na razinu obrazovanja kojoj je izvor prilagođen (prva tri mjesta zauzele su gramatike, slijede tri srednjoškolska udžbenika i na kraju tri osnovnoškolska udžbenika). Pri navođenju iznimaka neobično je da se jedna od gramatika našla na posljednjem mjestu s vrlo malim brojem iznimaka (svega tri).

Zaključak

Nakon detaljnog proučavanja i uspoređivanja svih udžbenika i gramatika moglo se uočiti da se neki problemi vezani uz terminologiju i objašnjenje promjena provlače kroz većinu izvora. Izenađuje činjenica da je u velikom broju izvora u samoj lekciji jednačenja po zvučnosti nedostajala tablica zvučnih i bezzvučnih parnjaka, dok se to primjerice kod jednačenja po mjestu tvorbe nije događalo, nego su jasno i pregledno bili istaknuti glasovi koji će sudjelovati u promjeni. U većini izvora nije jasno što se podrazumijeva pod gubljenjem, a što pod ispadanjem suglasnika, pa se pak ta dva pojma tretiraju ili kao sinonimi ili ih se koristi u pogrešnom značenju. Također, Silić i Pranjković u svojoj gramatici podrazumijevajući *gubljenje* govore o *stapanju* suglasnika. Isto tako, vidljivo je da velike poteškoće nastaju i pri navođenju primjera. Autori često teorijski pregledno i sustavno navedu u kojim sve slučajevima do pojedine promjene dolazi (pritom prvenstveno podrazumijevam jednačenje po zvučnosti), no do problema dolazi kad treba navesti primjere. Neki autori navode nekolicinu primjera za jedan slučaj posve zanemarujući drugi. Drugi navode primjere koje govornik hrvatskoga jezika vjerojatno nikad nije ni čuo ni izgovorio. Neki autori u svojim djelima i priznaju da za određene slučajeve nema potvrđenih primjera u jeziku, što smatram boljim od navođenja neobičnih riječi koje se ne mogu naći ni u rječnicima samo s namjerom da se pravilo iz teorije potvrdi.

U srednjoškolskim udžbenicima za primjere bi se mogle staviti i riječi u kojima su se dogodile i druge glasovne promjene iz razloga što su učenici stariji i s promjenom se ne susreću prvi put. Korisno bi bilo i riješiti problem nejasnoće vezane uz nazivlje, prvenstveno jasnije definirati razlike između ispadanja i gubljenja suglasnika i odvojiti ih u dvije zasebne glasovne promjene stavljajući pritom naglasak na to da se radi o dvjema različitim promjenama koje je potrebno međusobno razlikovati.

Sažetak rada i ključne riječi

U radu se proučava terminologija i način objašnjenja i prikaza fonološki uvjetovanih glasovnih promjena u devet različitih izvora koji su u trenutnoj upotrebi u školama diljem Hrvatske. Radi se o trima osnovnoškolskim udžbenicima, trima srednjoškolskim i trima gramatikama hrvatskoga jezika. Najprije su napravljene pojedinačne analize svakoga od izvora, a zatim je po grupama napravljena usporedba (osnovnoškolski udžbenici, srednjoškolski udžbenici, priručnici) te na samome kraju je ukratko napravljena usporedba cjelokupnog proučavanog materijala. Nastojalo se istaknuti prednosti pojedinih izvora, ali isto tako i upozoriti na nedostatke te se pokušalo dati prijedlog kako bi se obrada ove jedinice mogla poboljšati.

Ključne riječi: fonološki uvjetovane glasovne promjene, jednačenje po zvučnosti, jednačenje po mjestu tvorbe, gubljenje i ispadanje suglasnika.

Summary and keywords

The aim of this paper was to examine the different terminology and ways of explaining and representing phonetic changes in nine different sources. All nine of these sources are currently used in schools around Croatia. The nine sources were split into three groups of three: primary school textbooks, secondary school textbooks and grammar books. Each source was analysed, then compared to the other two sources in the group (primary school textbooks, secondary school textbooks, grammar books). The findings of this analysis are summarised in a short conclusion at the end of the paper. The main objective was to highlight the advantages of each source, but also to highlight areas which are unclear and difficult to understand. In those cases where the sources were not clear, suggestions were made as to how they could be improved.

Keywords: phonetic changes, assimilation

Literatura

- ANIĆ, Vladimir (2009) *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- ANIĆ, Vladimir, GOLDSTEIN, Ivo (2004) *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Novi Liber.
- BARIĆ, Eugenija i sur. (2005) *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- ČUBRIĆ, Marina (2014) *Učimo hrvatski jezik 1: udžbenik za 1. razred gimnazije*. Zagreb: Školska knjiga.
- DRUŽIJANIĆ HAJDAREVIĆ, Ela, LUGARIĆ Zorica, ROMIĆ Zrinka, SYKORA-NAGY Lidija (2014) *Riječi hrvatske 8: udžbenik hrvatskoga jezika za osmi razred osnovne škole*. Zagreb: Profil.
- DUJMOVIĆ MARKUSI, Dragica, PAVIĆ-PEZER, Terezija (2014) *Fon-fon 1: udžbenik hrvatskoga jezika za 1. razred gimnazije*. Zagreb: Profil.
- HORVAT, Marijana, MIHALJEVIĆ, Milica (2007) Analiza osnovnoškolskih i srednjoškolskih udžbenika i priručnika hrvatskoga jezika. *Lahor* Vol. 2. Br. 4. Str. 151-169.
- KOVAČ, Slavica, JUKIĆ Mirjana, JURIČEV-DUMPAVLOV, Meri (2014) *Hrvatska krijesnica 8: udžbenik hrvatskoga jezika za 8. razred osnovne škole*. Zagreb: Ljevak.
- MARKOVIĆ, Ivan (2013) *Hrvatska morfonologija*. Zagreb: Disput.
- MATEŠIĆ, Mihaela (2006) Gramatika jezične suvremenosti. *Fluminensia* god.18 br. 1. Str. 141-147.
- MIĆANOVIĆ, Krešimir (2009) *Novosti iz jezikoslovne kroatistike 2005-2006*. <http://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1809&naslov=novosti-iz-jezikoslovne-kroatistike-2005-2006> (pregled 9.9.2014)
- RIHTARIĆ, Anđelka, MARIJAČIĆ, Marina (2014) *Volimo hrvatski! 8: udžbenik hrvatskoga jezika za osmi razred osnovne škole*. Zagreb: Profil.
- SILIĆ, Josip, PRANJKOVIĆ, Ivo (2007) *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.

- SIMEON, Rikard (1969) *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. Zagreb: Matica hrvatske.
- ŠKIFIĆ, Sanja (2008) Poredbena analiza pojma *asimilacije* u engleskome i hrvatskome jeziku. *Lahor*. Zagreb. Br. 5. Str. 80-96.
- TEŽAK, Stjepko, BABIĆ, Stjepan (2005) *Gramatika hrvatskoga jezika: priručnik za osnovno jezično obrazovanje*. Zagreb: Školska knjiga.
- TRASK, Robert Lawrence (2005) *Temeljni lingvistički pojmovi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Veliki školski leksikon* (2003) Uredio: Josip Šentija. Zagreb: Školska knjiga.
- ZRINJANIN, Snježana (2014) *Hrvatski jezik 1: udžbenik za 1. razred četverogodišnjih strukovnih škola*. Zagreb: Alfa.